

פרק א

עולמות השיח

מבוא

עולם השיח הוא מושג אינטגרטיבי, הוא מצבור התכנים, הידע, הערכים, התפיסות ודרכי ההבעה המשותפים לתחום ידע, תחום דעת ותחום עיסוק. עולם השיח כולל דרכי שימוש בלשון הדבורה והכתובה, על סוגותיה ועל משלביה.

לשם רכישת השפה זקוקים הלומדים להתנסות בכל אפנויות התקשורת – שיחה, קריאה וכתובה – ובעיסוק במגוון טקסטים דבורים וכתובים, מסוגות רבות, למטרות שונות – חברתיות, תקשורתיות, תרבותיות ולימודיות. הגיוון בטקסטים מסוגות שונות נחוץ כדי לאפשר הקניה של דפוסי השיח והלשון האופייניים לכל סוגה; במיון לסוגות ניתנת הדעת למטרת הטקסט – הפונקצייה העיקרית שהטקסט משרת, כגון מסירת מידע, שכנוע, מתן הוראות; להיצג שלו; לנסיבות שבהן הוא מעוגן – פורמליות או לא פורמליות; לתבניתו – כגון מכתב, כרזה, נאום, הרצאה, שיחה; למוען ולנמען ולערוץ התקשורת. ההבחנות האלה מצריכות הבנה של מאפייני הסוגה והן מאפשרות פיתוח של כישורים לשוניים הייחודיים לכל ערוץ. לדוגמה, סיפור מאירועי היום בשפה הדבורה היום-יומית אינו דומה להסבר כיצד להגיע במכונית ליעד מסוים; הסבר מדעי כתוב אינו דומה להסבר בעל-פה, והוא בוודאי שונה מטקסט ספרותי בסוגה מסוימת, כמו שיר. ארגון ההוראה והפריסה על פי עולמות השיח מאפשרים אפוא עיסוק בכל ההיבטים הנדרשים ברכישת שפה שנייה ומאפשרים חשיפה והקניה של מבנים (לוגיים, תחביריים, טקסטואליים, מורפולוגיים) ואוצר מילים במגוון רחב של תחומים.

בפריסה על פי עולמות השיח אין דירוג או מיון של עולמות השיח לפי דרגות קושי או רמות התקדמות, ואין דירוג פנימי בתוכם. כל עולם שיח מכיל טקסטים בכל הרמות, ודרגת הקושי תיקבע בכל טקסט לגופו. הדירוג לרמות של מתחילים, ביניים ומתקדמים הוא על פי מידת השליטה בשפה ואינו דירוג על פי רמות חשיבה.

חמישה עולמות שיח נבחרו לתכנית זו: התקשורת בין-אישית; תקשורת המונים; מקצועות הלימוד; התרבות בת זמננו – ישראלית וכללית; המקורות היהודיים.

פירוט עולמות השיח

עולם השיח של התקשורת הבין-אישית – החברית והמוסדית: עולם שיח זה כולל יצירת קשרים ושמירה עליהם בדפוסי שיח אופייניים בין אנשים לבין עצמם ובין אנשים למוסדות. העיסוק בו מחזק את הכישורים הלשוניים הנדרשים בנסיבות יום-יומיות ובנסיבות רשמיות או רשמיות למחצה.

עולם השיח של תקשורת ההמונים: מטרת חשיפת התלמידים אל טקסטים מן התקשורת הכתובה והמשודרת היא פיתוח הכשירות התקשורתית שלהם דרך היכרות קרובה עם המבנים, הצורות הלשוניות והאמצעים החזותיים האופייניים.

עולם השיח העיוני – מקצועות הלימוד: העיסוק בטקסטים עיוניים וטקסטים מספרי לימוד מפתח ידע תוכני ויכולות של שיח אורייני הנחוצים בתחומי הידע האקדמי והמקצועי הלא ספרותי הנלמדים בבית הספר. בעולם שיח זה ראוי להרחיב ולהעמיק,

שכן יש לו חשיבות רבה ככלי להאצת שילובו של הלומד העולה בכיתת האם ולמתן סיוע ללומד במשך התהליך.

עולם השיח של התרבות בת זמננו – ישראלית וכללית: העיסוק בעולם שיח זה – הכולל טקסטים חווייתיים ותרבותיים של היחיד ושל החברה – נועד להשלים פערי ידע לשוניים ותרבותיים בין הלומדים העולים ובין דוברי העברית הילדיים דרך חשיפת העולים למקורות התרבות הישראלית. מקורות מהתרבות הכללית עשויים להיות קרובים יותר ללב הלומדים ויש בעיסוק בהם כדי להעשיר את הלומד ולהעניק יחס של כבוד והוקרה לתרבויות המוצא. כמו כן זו הזדמנות להפגיש את התלמידים עם העיצוב האמנותי הייחודי של טקסטים אלו ולאפשר להם התנסות אסתטית.

עולם השיח של המקורות היהודיים: טקסטים מהמורשת היהודית מהווים נדבך חשוב בבניית מאגר תרבותי-לשוני של אדם יהודי בישראל. העיסוק בהם יסייע לצמצום הפער בין הלומדים העולים לבני גילם הילדים, וכן הוא נועד להציע משמעויות נרחבות הקשורות לחיי היחיד והחברה מנקודת המבט של היהדות.

בפרק זה שלושה חלקים:

1. מבט כללי על עולמות השיח: פריסה ופירוט של סוגי שיח הנכללים בכל אחד מהם.
 2. הסבר והרחבה של מרבית סוגי השיח שבסעיף 1. ההסברים כוללים הגדרה ואפיונים של סוג השיח, דוגמאות לסיטואציות ולנושאים הולמים, פירוט של מיומנויות השפה שסוג השיח מזמן והצעות דידקטיות.
 3. הדגמה רחבה של שלושה סוגי שיח – ההדגמה כוללת טקסטים, הצעות לפעילויות והערות וקישורים לפרקי התכנית. בדוגמאות אלו אפשר לראות שילוב של התייחסות לכמה עולמות שיח, לדירוג לשוני ולעיסוק בארבע המיומנויות של השפה. ההצעות משקפות חלק מן התהליך שהמורה עובר בהכנת שיעור או יחידת הוראה.
- עיון בשלושת החלקים האלה מבליט את העובדה כי המיון לעולמות שיח ולסוגי שיח כולל רכיבים רבים ולעתים נמצא שיוך של סוגה למספר עולמות שיח (למשל הוראות והנחיות), או מיון של טקסט למספר עולמות שיח וסוגי שיח (כגון הסיפור החסידי, שהוא תת-סוגה של הסיפור, וניתן לשייכו למקצועות הלימוד – ספרות, היסטוריה ותורה שבעל-פה, וכן לעולם המקורות היהודיים). ראוי אפוא להידרש למיון ככלי פתוח במידה רבה המבטיח פריסה הולמת.

1. פריסת עולמות השיח

בטבלה שלהלן מפורטים סוגי השיח הנכללים בכל אחד מעולמות השיח. סוגי השיח המופיעים בצבע מפורטים להלן בחלק 2.

	תקשורת בין־אישית		תקשורת המונים	השיח העיוני מקצועות הלימוד	תרבות בת־זמננו ישראלית וכללית	מקורות יהודיים היסטוריים
	חברית	מוסדית				
ס ו ג י ש י ח	שיחה ברכות והזמנות מכתבים אישיים הוראות והנחיות	טבלאות (מערכת שעות וכד') מודעות והודעות, שלטים (כולל שלטי רחוב) תמרורים משדרים לילדים ולבני נוער (ברדיו ובטלוויזיה) ידיעות וכתבות בעיתונים הוראות והנחיות	פרסומות מודעות והודעות, שלטים (כולל שלטי רחוב) תמרורים משדרים לילדים ולבני נוער (ברדיו ובטלוויזיה) ידיעות וכתבות בעיתונים הוראות והנחיות	טקסט מידע בסיסי טקסטים מספרי לימוד טקסט טיעון בסיסי: מאמרים בתחומי הדעת וטקסטים מספרי לימוד הגדרות (למושגים בסיסיים) תרשימים, טבלאות, מפות הוראות והנחיות	סיפורי עם וסיפורי עמים קצרים, אגדות, מעשיות, משלים שירה, שירים ופזמונים סרטים מצוירים (מדובבים) עלילונים	סיפורי המקרא (מעובדים) אגדות חז"ל סיפורי עם (מעובדים) ברכות, תפילות פתגמים

2. סוגי השיח

- בחלק זה באים הסבר והרחבה של עשרה סוגי שיח מתוך הסוגים שנמנו בטבלה לעיל. כל סוג שיח עשוי להשתייך לעולם שיח אחד או לכמה עולמות שיח. הרחבה של כל סוג שיח כוללת את הדברים האלה:
- הגדרת הסוג, האפיונים שלו, דוגמאות לסיטואציות שבהן הוא משמש ודוגמאות לנושאי תוכן מתאימים;
 - רשימה מפורטת של מיומנויות שפה שהעיסוק בסוג השיח מזמן;
 - הצעות דידקטיות מפורטות לסוג השיח, המדגימות פעילויות ברמות שונות ובשכבות שונות ובנושאי תוכן שונים.

(א) שיחה

עולם השיח: תקשורת בין־אישית – חברית

"שיחה" היא קטגוריית־על לתקשורת דבורה בין שניים או יותר במגוון רחב של נושאים. המאפיין העיקרי של השיחה הוא חילופי תור קצרים יחסית ומאוזנים בין הדוברים. בשיחה שמים דגש על הפן החברתי ומתמקדים בשיחה כפעולה בפני עצמה. שיחה עשויה לכלול תת־סוגות כגון "שיחת חימום" (חילופי מידע אישי בתחילת היכרות), החלפת מידע, שיתוף בחוויות, חילופי דעות בנושא מסוים (דיון, ויכוח).

מאפיינים: השיחה בנויה מתורות מתחלפים של המשתתפים; יחידת הדיבור היא על פי רוב מבע קצר; בני השיח מתחשבים זה בזה הן בדיבור הן בהקשבה. במצבים של "קצר" בתקשורת (אִי־הבנה) קיימת אפשרות לתיקון; הנגנה ומחוות גוף ממלאים תפקיד חשוב.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: היכרות; משפחה; לוח השנה; מזג האוויר; משחקים; חגים (טקסים וסמלים); שיחות היכרות; ברכות; בקשות והתנצלויות; מחלוקות; סיפורים בנושאים כגון עלייה לארץ, חברות בארץ המוצא, סביבת ארץ המוצא; דיונים בנושאים אקטואליים ובנושאים הקשורים בבית הספר.

מיומנויות שפה

דיבור והאזנה

- **מזהים** מילים רווחות.
 - **מכירים** מילים השגורות בסיטואציות יום־יומיות.
 - **שואלים** שאלות ומשיבים תשובות.
 - **מדברים** באופן ספונטני.
 - **משוחחים** בנושאים אישיים.
 - **מספרים** סיפורים.
 - **מתארים** חפצים, מקומות ודמויות בשילוב טקסטים חזותיים וקוליים־מוסיקליים.
 - **מביעים** רגשות, רצונות, תחושות ומחשבות.
 - **מקשיבים** היטב לדוברים אחרים.
 - **מבינים** את עיקרי המידע בשיחות פשוטות.
 - **מכירים** תבניות האופייניות להקשר חברתי, כגון נימוסים – ברכות והתנצלויות.
 - **מבחינים** בין שיח פורמלי לשיח לא פורמלי.
 - **מתכננים** שיחה והרצאה.
 - **מנהלים** דיונים בנושאים שונים.
 - **משתמשים** בפעולות דיבור, כגון בקשה, התנצלות, הסכמה, אִי־הסכמה ועוד.
 - **מתאימים** את המשלב הלשוני להקשר השיחה.
 - **מתאימים** את ההנגנה למבע ולהקשר השיחה.
 - **מתאימים** את המבע להקשר החברתי.
- קריאה וכתביה – יכולות לשמש אמצעי להכנה או לסיכום וחזרה במידה הנדרשת.**

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: יסודי • רמה: מתחילים

נושא הפעילות: תכנון אירוע כיתתי

אוצר מילים: אני אוהבת את, אני מעדיף את, המיוחד באירוע זה, למה? למה לא? איך נעשה את זה? הזמנה, חברים וחברות, קישוטים, מוסיקה, אוכל / כיבוד קל, עד איזו שעה?

מהלך: התלמידים דנים בבחירת נושא לאירוע (חג או אירוע כיתתי או בית-ספרי) ומחליטים על היבט אחד.

הערות

בפעילות זו התלמידים לומדים להסביר בחירות, לתאר אירועים, לארגן מהלך בסדר לוגי. אפשר להתמקד במשפטי שאלה, במשפטי חיוב ושלילה, במילות ברכה והתנצלות, במספרים ובדרכי המנייה.

* * *

שכבת גיל: חטיבת ביניים • רמה: ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: הכנות לקראת טיול שנתי

אוצר מילים

שלב א – לחפש את, למצוא את, אזור, כיוונים, הר, בקעה, עמק, שביל, דרך, לעלות ל, לרדת מ, למה? לאן? מתי?
שלב ב – תרמיל, שק שינה, כובע, מימיה, אוהל, פנס, מפה, אוכל, מדריך טיולים, בגד ים, כלי רחצה, לקחת את, להביא, לא לשכוח.

מהלך

שלב א – הלומדים עורכים היכרות עם האזור שיטיילו בו באמצעות מפות. הם משוחחים על המאפיינים של האזור: צמחייה, מזג אוויר, טופוגרפיה.
שלב ב – הלומדים מתארגנים ליציאה לטיול. הם משוחחים על הקשיים ועל הצידוד שיש להביא. הם מכינים רשימות.

הערות

בפעילות זו התלמידים לומדים לתת הנחיות, להסביר, לתאר חפצים, וכן מהו טיול שנתי ותפקידו בתרבות בישראל.

קישורים: עולם השיח העיוני: הוראות והנחיות, טבלאות ומפות.

(ב) הוראות והנחיות

עולמות השיח: תקשורת בין־אישית – חברית ומוסדית; השיח העיוני

טקסט של הוראות והנחיות מטרתו להפעיל ולכוון התנהגות בתחומים שונים. טקסט מסוג זה רווח בכמה עולמות שיח: תקשורת בין־אישית חברית ומוסדית ובשיח העיוני.

מאפיינים: טקסטים אלו בנויים על פי עיקרון לוגי של סדר פעולות או התנהגויות. הם אינם רציפים, קצרים וכתובים סעיפים סעיפים. ניתן למצוא בהם פעלים רבים, בדרך כלל בציווי או בעתיד או במבנה סתמי (הווה רבים) או בצורת שם הפועל. לעתים מלוות ההוראות בהנמקות ובאזהרות.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: משחקים; הנחיות הגעה לבית חברים; מתכונים; טיולים; התמצאות במרחב: רחובות, חנויות, כיתות; התמצאות במפה; מילוי טפסים לרשויות; היענות לסקרים; הפעלה של מכשירים; ביצוע ניסוי במעבדת מדעים, שלטי חוצות.

מיומנויות שפה

האזנה וקריאה

- **מזהים** פועלי הוראה.
- **מאזינים** להוראות והנחיות מדויקות או **קוראים ומבינים** אותן.
- **פועלים** על פי הוראות והנחיות מדויקות או **מפעילים** על פיהן.

דיבור וכתבה

- **אומרים** או **כותבים** הוראות והנחיות מדויקות.
- **ממלאים** בכתב שאלונים וטפסים.
- **מתאימים** את המשלב הלשוני לנסיבות השיח: משלב בינוני בין חברים, משלב גבוה בפנייה לקהל לא מוכר.
- **מתאימים** את ההנגנה.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: יסודי, חטיבת ביניים, חטיבה עליונה • **רמה:** מתחילים-ביניים

נושא הפעילות: הכוונה לכתובת מסוימת

אוצר מילים: לאן? ימינה, שמאלה, פנה, לכי לכיוון, אל תפני לשם, לכאן, איך מגיעים ל? איפה נמצא...? צריך לפנות, כדאי לעשות, רצוי לנסות.

מהלך: התלמידים מקבלים מפה של אזור מסוים, ומסבירים לחבריהם איך להגיע ממקום אחד למקום אחר. הם יוצאים לשטח, ובשובם הם מתארים את מה שראו ואת הבעיות שבהן נתקלו.

הערות

מומלץ לשוחח על מצבים שבהם משתמשים במפות ובתרשימים, להסביר נושאים כגון כיוונים וצבעים ושפת סימנים בין-לאומית.

פעילות זו מלמדת כיצד אנשים מוצאים דרכם.

חשוב להציג לפני הלומדים את ההבחנה בין משלבי הלשון בהתאם לנסיבות השיח (וכן היחסים בין המוען לנמען), כגון הוראות הניתנות לחברים לעומת הוראות המתפרסמות על לוח המודעות בבית הספר. כך למשל רצוי לשוחח על ההבדל בין 'כדאי ללכת' ובין 'לך'.

קישורים: טבלאות ומפות.

שכבת גיל: חטיבת ביניים, חטיבה עליונה • **רמה:** ביניים-מתקדמים.

נושא הפעילות: הנחיה דבורה למציאת מידע באינטרנט

אוצר מילים

פעלים בעתיד במשמעות ציווי: תדליק; תפתח; תסגור; תלחצי; תזיזי; תלכי; תוריד; תגרור. שמות עצם: רשת, אתר, עמוד בית, חלון, חלונית, תפריט, מידע, חץ, עכבר, שמירה. שמות תואר: ראשי, מעודכן, מדויק, ישן, כפול.

מהלך: דובר א מבקש מדובר ב לקבל הנחיות כיצד למצוא ברשת מידע על...

שכבת גיל: יסודי, חטיבת ביניים • **רמה:** ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: המללת סמלים

אוצר מילים: אין לגהץ, אין לייבש במכונת ייבוש, לכבס ביד, גיהוץ בחום בינוני, תווית היצרן, מכבי אש, מגן דוד אדום, משטרה, מידע על נחיתת מטוסים. תחזית מזג האוויר, לחייג, להתקשר, תמרורים, סכנת החלקה, מעבר חצייה להולכי רגל, עבודות בדרך, אסורה הכניסה לאופניים, ילדים בקרבת מקום, תחנת אוטובוסים, שירותים לנשים, טלפון ציבורי, בית קפה, מדרגות

מהלך: מביאים לכיתה סמלים מעולמות שיח שונים. מציגים את הסמלים השונים, כגון מן העמודים הראשונים של מדריך הטלפון, תוויות של בגדים, תמרורי דרכים, סמלי תמונה בתחנות דלק, בתחנות רכבת ואוטובוס ועוד. מפענחים את הסמלים וממלילים אותם כהוראות.

הערות

מומלץ לשוחח על סמלים, על סימנים ועל משמעויותיהם בתרבויות שונות.

בפעילות זו לומדים להזהר סמלים כהוראות.

(ג) סיפורים אגדות ומשלים

עולמות השיח: תרבות בת־זמננו – ישראלית וכללית; מקורות יהודיים היסטוריים

סיפורים, אגדות ומשלים הם טקסטים שמטרתם לחנך, לגרום להנאה, לבדר לסקרן באמצעות תיאור של דמויות ואירועים על פי סדר בזמן ובמרחב. טקסטים אלו רווחים בחומרי הלימוד של התלמידים, בספרי קריאה שונים, במסורות שבעל־פה של עדות שונות, בסרטים.

מאפיינים: מבנים רווחים: פתיח או רקע, אירוע מאתחל, סיבוך, שיא, התרה, וכן מגוון אמצעים לשוניים ליצירת מתח, סקרנות והפתעה, כגון חזרה, דיבור ישיר, תיאור רגשות, שינויי זמן.

דוגמאות לסיטואציות ולנושאים: קריאת סיפורים בבית ובכיתה; עריכת אסופת סיפורים כיתתית או אישית; מפגשים עם סופרים ומספרים; כתיבת סיפור משפחתי (עבודת שורשים).

מיומנויות שפה

קריאה והאזנה

- **מקשיבים** לסיפורים מסוגים שונים או **קוראים** אותם.
- **מזהים** את מרכיבי העלילה.
- **מזהים** מאפיינים של דמויות ואירועים.
- **מבינים** השתלשלות עניינים.
- **מזהים** את נקודת השיא.
- **מבחינים** בין לשון כתובה ללשון דיבור.

דיבור וכתיבה

- **מתארים** דמות או אירוע.
- **מתארים** רגשות בעקבות האזנה או קריאה.
- **משחזרים** סיפורים ששמעו או קראו.
- **מחברים** סיפורים (ממציאים).
- **כותבים** דיאלוגים בין דמויות, אומרים או ממחיזים אותם.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: יסודי • **רמה:** מתחילים-ביניים

נושא הפעילות: המחזת סיפור

אוצר מילים: היה היה פעם, פעם לפני הרבה שנים, מעשה שהיה כך היה, אולם, לפתע פתאום, הגיבורים, עלילה, דמות, בעיה, פתרון.

מהלך: הלומדים קוראים בבית שלושה סיפורים קצרים ומשוחחים עליהם בכיתה. כל זוג תלמידים בוחר סיפור אחד וממחז אותו לפני כל התלמידים. כל אחד מבני הזוג מסביר מדוע בחר להמחז דמות מסוימת.

הערות: אפשר לשוחח על תפקיד הסיפורים בקהילות השונות. בפעילות זו התלמידים קוראים סיפורים מסוג *מסגריס*. אפשר להתמקד בדיבור ישיר ובדיבור עקיף. בסיפור בעל-פה – ההנגנה ותפקידה.

קישורים: עולם השיח הלימודי.

* * *

שכבת גיל: חטיבת ביניים • **רמה:** ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: היכרות עם משלים (דגש על תרבות של התלמידים העולים)

אוצר מילים: משל, נמשל, גיבור, מוסר השכל, לקח, דמות.

מהלך

אפשרות א: הלומדים מאזינים לסיפורים או למשלים מפי בני המשפחה. הלומדים מספרים בכיתה את הסיפור או המשל ששמעו בבית. משוחחים בכיתה על המשמעות של המשל ועל מוסר ההשכל.

אפשרות ב: המורים מלמדים כמה משלים מן התרבות היהודית. הלומדים נחלקים לקבוצות, בוחרים משל אחד ומשוחחים עליו ועל המשמעות שלו. הלומדים מנסים להשוות למשלים דומים מתרבות המקור.

הערות

אפשר לשוחח על תפקיד המשלים בקהילות השונות. בפעילות זו התלמידים קוראים משלים, *מסגריס* אותם, *מסגריס* משלים מחיי קהילותיהם.

קישורים: עולם השיח הלימודי.

(ד) ברכות והזמנות

עולם השיח: תקשורת בין־אישית – חברית ומוסדית

טקסט של ברכות והזמנות מטרתו לשתף או להשתתף בסיטואציות אישיות וחברתיות עם הזולת. טקסט מסוג זה רווח בעולם השיח של תקשורת בין־אישית חברית ומוסדית.

מאפיינים: טקסטים אלו הם בעלי מבנה מוסכם (תבניות קבועות), הם קצרים, בעלי עיצוב מיוחד, פריטי מידע ומטבעות לשון קבועים.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: אירועים משפחתיים הנהוגים בקהילות שונות, כגון חתונה, בר מצווה, בת מצווה, ברית מילה, ימי הולדת; אירועים בבית הספר: ערב הורים, מסיבת סיום שנה; אירועים קהילתיים: חגים, הרצאות, מפגשים; טקסים: ימי זיכרון, הענקת פרסים, חנוכת מבנים.

מיומנויות שפה

דיבור והאזנה

- **מבחינים** בין שיח פורמלי ללא פורמלי, בין שיח כתוב לשיח דבור.
- **משתמשים** בדרכי פנייה הולמות לנמענים שונים ומתאימים את המשלב לנסיבות.

קריאה

- **מזהים** היצג גרפי של ברכות והזמנות.
- **מבחינים** בין סוגי ברכות והזמנות לאירועים ולנמענים שונים בהקשרים שונים.
- **מבינים** את עיקרי המידע בשלבים של איתור וזיהוי.
- **מבחינים** בין מילים המציינות עובדות למילים המביעות רגשות.

כתיבה

- **כוללים** פרטים רלוונטיים ומידע רלוונטי לנמען.
- **מקפידים** על היצג גרפי מתאים.
- **מבחינים** בין מילים המציינות עובדות למילים המביעות רגשות.
- **מבחינים** בין שיח פורמלי ללא פורמלי, בין שיח כתוב לדבור, ומשתמשים במשלב המתאים.
- **משתמשים** בניסוחים רווחים.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: יסודי, חטיבת ביניים • **רמה:** מתחילים-מתקדמים

נושא הפעילות: זיהוי מאפיינים של הזמנות או ברכות

אוצר מילים: ימי השבוע, חודשים, שעות, שנים, איחולים, לבביים, צר לי, הצטערתי לשמוע על, שמחתי בשמחתך, לאחל ל, לברך את, מזל טוב, כן ירבו, בשעה טובה ומוצלחת, לבריאות, בקרוב אצלך, משתתפים באבלך, בצערך, שלא תדעו עוד צער, שיבה טובה, בהצלחה, כל טוב, תודה לאל, חן חן.

מהלך

אפשרות א: **הזמנה וברכה בעל־פה** – התלמידים מקבלים מן המורה כרטיסי סיטואציה. הם צריכים לברך זה את זה לפי למה שהוכתב להם. עמיתיהם צריכים לענות להם. אפשרות ב: **הכרת הזמנות כתובות** – הצגת הזמנות וברכות שונות, התבוננות במאפיינים וזיהוי, זיהוי נמענים ומוענים, מטרות, מידע הכרחי, הפקת ברכות והזמנות (לפי הרמה אפשר להתמקד בפריט אחד או בשניים או להתמקד במאפיינים מסוימים. אפשר לתת לתלמידים למלא פרטים על פי תבנית נתונה). בהזמנות לבר מצווה אפשר לבדוק היבטים דומים: **שם** (מה משמעות השם השני ומה סוגו?) **ציטוטים**, **שמות תואר** לתיאור חתן בר המצווה, **תאריכים**, **סממני השתייכות** (ב"ה, בס"ד ומשמעויותיהם), החלק הטקסידתי לעומת החגיגות – מה הפרופורציות? **משלבי הלשון**. אפשרות ג: כתיבת הזמנה במסרון או בדואר אלקטרוני לקבוצת מוזמנים.

חומר עזר: ניתן להשתמש בפעילות על השבת בספר "בואו נלמד עברית", חלק א, האגף לת"ל, תשנ"א, 1991.

הערות

פעילויות אלו נותנות את הבסיס לדרכי התקשרות בעולם התרבות הישראלית בהקשר חברתי מסוים. הפעילויות מלמדות להביא תעודות, לברך, לברק, להזמין, להתנצל בשפה החדשה ולעמוד על ההבדלים בפעולת דיבור זו בין שפת־האם לשפה העברית. הפעילויות מאפיינות את הרכיבים ההכרחיים שבהזמנות וברכות, ומבחינות בין קבוצות חברתיות שונות ודרכי התקשרות מגוונות (הזמנה לחתונה של משפחה דתית לעומת הזמנה לחתונה של משפחה חילונית). הפעילויות מאפשרות לתלמידים לתרגל מבעים העשויים לשרת אותם באירועים שונים וכן להקל עליהם את החברות.

רצוי להדגיש כי זהו חלון ראווה להכרת החברה הישראלית. בבדיקת **הזמנות לחתונה** כדאי לבדוק מי הם **המוענים** (בני הזוג, הוריהם, סבים וסבתות) מי הם **הנמענים**, ומהי הזיקה שלהם לאירוע (משפחה, חברים, עמיתים). ציון **התאריך** – לועזי או עברי; שמותיהם של בני הזוג (שמות חיבה, שמות כפולים: 'חנה רבקה') **משלבי לשון**, בס"ד; **זיקה בין טקסטים** (תנ"ך; שירה; זמר; קלישאות); **דרכי התקשרות** (דואר, דוא"ל, טלפון, טלפון סלולרי, פקס, למי מתקשרים?).

קישורים: מודעות והודעות.

(ה) מודעות והודעות, שלטים ותמרורים

עולמות השיח: תקשורת בין-אישית – חברית ומוסדית; תקשורת המונים

מודעות והודעות הן טקסטים שמטרתם למסור מידע, להנחות ולעיתים לשכנע. הן רווחות בשלטי רחוב, בעיתונים (מודפסים ומקוונים), בלוחות מודעות מודפסים ואלקטרוניים.

מאפיינים: טקסטים זעירים, קצרים, כגון תמרורים, דבקיות. בחלק מן הטקסטים קיים שילוב בין תמונה למילה.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: מסע פרסום; תחרויות; שיווק מוצרים; בילויים ואירועים; חיפוש עבודה (דרושים); קניות ומכירות; לוחות מודעות; מודעות אבל; פרסומות.

מיומנויות שפה

האזנה וקריאה

- **מזהים** מילים רווחות.
- **מזהים** אוצר מילים ותבניות האופייניים לסוגה.
- **מזהים** סימנים מוכרים.
- **מבחינים** בין עובדה לדעה.
- **מבינים** את הקשר בין תמונה, איור או סימן גרפי ובין תוכן או מסר.
- **מזהים** משחקי לשון.
- **מבינים** מידע מילולי, חזותי וקולי.

דיבור וכתבה

- **מסבירים** תופעות.
- **משתמשים** במבעים קצרים.
- **משלבים** בין תמונה, איור, היצג גרפי.
- **כותבים** סוגים שונים של מודעות, הודעות ושלטים.
- **מגיבים** בכתב ובעל-פה על הודעות קוליות ועל מודעות.
- **מעבירים** את המידע לאחרים (לחברים, למשפחה, לציבור).

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: חטיבת ביניים, חטיבה עליונה • **רמה:** ביניים-מתקדמים
נושא הפעילות: צפייה והאזנה לפרסומת בטלוויזיה (הכוללת סרטון קצר)
אוצר מילים: תלוי בעולם התוכן של הפרסומות.

מהלך: צפייה והאזנה ומילוי טופס או שאלון לשם בדיקת ההבנה. שאלות לדוגמה למילוי בשאלון: מידע על ההקשר שבו הוצגה הפרסומת; שם המוצר; מהו הסיפור החזותי? מי הן הדמויות? ציטוט קצר מתוך הדיאלוג; מה הם המסרים העיקריים? ציון לפרסומת (מ' 1 עד 10); ביקורת אישית; עניינים לא מובנים לבירור.

הערות

חשוב להפנות את תשומת לב התלמידים להבחין בין עובדות ובין ניסיונות שכנוע של המפרסם. בפעילות זו התלמידים לומדים להבחין בציקר, להיות נאמנים ביקורת"ס. חשוב לשים לב לסוג הפרסומות, למסרים השליליים.

קישורים: עולם השיח העיוני, טיעון.

* * *

שכבת גיל: חטיבת ביניים; **רמה:** מתקדמים
נושא הפעילות: בניית אתר לחיפוש עבודה או הקמת לשכת עבודה כיתתית
אוצר מילים: שמות תואר: אחראי, חרוץ, מנומס, שמות עצם: בעל ניסיון, תנאי תשלום, תנאי עבודה, גיל; סוגי עבודות: שליח, מלצר, שמרטף, עובד ניקיון.
מהלך: (א) זיהוי, איסוף ומיון של מודעות. (ב) פרסום באתר ב"לשכה" לפי תיקיות או נושאים (גברים ונשים, גיל, סוג עבודה, היקף העבודה). (ג) פנייה בכתב או בעל-פה לנמען באחת המודעות.
הצעות נוספות לפעילות: קורות חיים, משחק תפקידים, ריאיון לקבלת עבודה.

הערות

כדאי לברר מי מן התלמידים מכיר את עולם האינטרנט ומשתמש בו. אפשר להציג ראשי תיבות וקיצורים, שילוב בין אנגלית לעברית, סימנים גרפיים מוכרים. בפעילות זו התלמידים לומדים אתר, אתר פרט, רלוונטיים להם, להציג אתר.

(ו) מכתבים רשמיים וחצי־רשמיים

עולם השיח: תקשורת בין־אישית – מוסדית

מכתבים רשמיים וחצי־רשמיים הם טקסטים שמטרתם לשכנע גופים רשמיים להיענות לפנייה: בקשה, תביעה, התראה, תלונה, וכן להביע תודה והוקרה. בטקסטים אלו מופיע תכופות הסבר של תופעות ועניינים במבנים לוגיים, כגון סיבה ותוצאה, השוואה, השתלשלות עניינים.

מכתבים אלו רווחים בפניות לגורמים שונים שהמוען בוחר, כגון, עירייה, הנהלת בית הספר, וכוללים לעתים גם טפסים ושאלונים.

מאפיינים: תבניות קבועות, ניסוח ענייני, לשון בקשה, דרישה, אזהרה, לשון פורמלית, לשון נימוסית.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: פנייה בבקשה או בתלונה להנהלת בית הספר; בירור בנושאי פעילויות במתנ"סים ובמרכזי נוער שונים; פניות בנושאים שוטפים של המשפחה ומשק הבית, כגון תלונות לחברת חשמל, לעירייה, לדואר.

מיומנויות שפה

קריאה

- **מבחינים** בין פנייה אישית לפנייה רשמית.
- **מזהים** תבניות רווחות ומבינים את תפקידיהן (הנמען ודרך הפנייה אליו; ציון הנושא, הנדון; סיום: בברכה, בתודה).
- **מזהים** את המטרה העיקרית של המכתב.
- **מבחינים** בין מידע ובין הוראה, הכוונה, בקשה, התראה.

כתיבה

- **פונים** בכתב לגופים רשמיים.
- **מתאימים** את משלב הלשון להקשר ולנסיבות.
- **מנסחים** עיקרי מידע בקצרה.
- **מנסחים** בקשה, תלונה.
- **כותבים** בתבניות מוסכמות.
- **מתרגלים** תשובה, מענה לפניות של גוף רשמי.

דיבור והאזנה

לעתים ייתכנו פניות בעל־פה (למשל בטלפון). אלה יתורגלו כתמיכה למיומנויות הכתיבה.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: יסודי, חטיבת ביניים, חטיבה עליונה • **רמה:** ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: פנייה לעירייה להרחבת חצר המשחקים ולהשבחתה

אוצר מילים: אדון / גברת נכבד/ה, ברצוני / ברצוננו, לכן, חשוב, צריך, סיבות, אנו מבקשים בכל לשון של בקשה, לצערנו, לרוע המזל, תקציב, אלימות, רווחת התלמידים, שקט ושלווה.

מהלך: הלומדים מעוניינים להרחיב את חצר בית הספר ולהוסיף משחקים ופינות שעשוע. הכיתה נחלקת לכמה קבוצות. כל קבוצה מייצגת גוף אחר: תלמידים, הנהלת בית הספר, העירייה, האגודה לזכויות הילד. כל קבוצה מנסחת מכתב הפונה בבקשה הנדונה ומנמקת אותו או משיבה לפונים בחיוב או בשלילה כולל הנמקה.

הערות

ניתן לשוחח על נושאים כגון זכויות האזרח, האפשרות להתלונן, מעורבות חברתית, מחויבות הרשויות לאזרח.

בפעילות זו התלמידים לומדים להתלונן, להביע כעס, אורת רוח, לבקש, לנאק. אפשר להתמקד בתבניות רשמיות, כגון אל / מאת, הנדון, בברכה, בכבוד רב; במבנים של בקשה, במשפטי תנאי.

* * *

שכבת גיל: חטיבה עליונה; **רמה:** מתקדמים

נושא הפעילות: פנייה למשרד החינוך בבקשה לאפשר שימוש בתנ"ך מתורגם בבחינת הבגרות בתנ"ך

אוצר מילים: ברצוני, ברצוננו, אנו מבקשים, קושי, קשיים, תרגום, להביע בכתב, הצלחה, להצליח ב, תכנית לימודים.

מהלך: הלומדים מעוניינים להשתמש בתנ"ך מתורגם בשיעורים וגם בבחינת הבגרות, כדי שיוכלו להעמיק את הלמידה שלהם בנושאים ולהשתתף בדיונים. הכיתה נחלקת לקבוצות. חלק מן הקבוצות מתמקד בסיבות לבקשה, ומנסח מכתב מנומק. קבוצות אחרות מייצגות את משרד החינוך, ודנות בבקשה, ומנסחות מכתבי תשובה מנומקים לחיוב או לשלילה.

הערות

ניתן לשוחח על נושאים כגון זכויות האזרח, האפשרות להתלונן, מעורבות חברתית, מחויבות הרשויות לאזרח.

בפעילות זו התלמידים לומדים להתלונן, להביע כעס, אורת רוח, לבקש, לנאק. אפשר להתמקד בתבניות כתיבה רשמיות: צורות פתיחה וסיום של מכתב; במשפטי סיבה ותוצאה, במשפטי תנאי, בביטויי בקשה. אפשר לנצל הזדמנות זו ולשוחח על מבנה הטקסט התנ"כי.

קישורים: עולם השיח העיוני: שיעורי תנ"ך.

ז) טקסט מידע

עולמות השיח: השיח העיוני; תקשורת המונים

טקסט מידע מטרתו להגדיר, להסביר, להבהיר ולתאר מושגים, תופעות, תהליכים ועצמים בתחומים שונים. מבנים רווחים הם סיבה ותוצאה, השוואה, פירוט והכללה, רצף כרונולוגי. טקסט מידע רווח בספרי לימוד, בעיתונות, בספרי יען (מודפסים או דיגיטליים).

מאפיינים: נתונים, אוצר מילים מדויק לתחום, מילים דנוטטיביות, קביעות עובדתיות, שימוש רב בקשרים מפורשים.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: מטלות בית-ספריות; ידיעות; מהדורות החדשות בכל אמצעי התקשורת; תצפיות בתופעות; ספרי יען כגון אנציקלופדיות ולקסיקונים.

מיומנויות שפה

האזנה וקריאה

- **מזהים** את מטרת הטקסט.
- **מבחינים** בהבדלים שבין תת-סוגות: דיווח, הסבר, הגדרה.
- **מזהים** רכיבי מבנה של טקסט, כגון תופעה והיבטים; סדר התרחשויות.
- **מאתרים** מידע עיקרי מתוך טקסטים באורך שונה, דבורים, כתובים וחזותיים.
- **מזהים** מידע תומך.
- **מאתרים** מידע ממקורות שונים.

דיבור וכתיבה

- **מבחינים** בהבדלים שבין תת-סוגות: דיווח, הסבר, הגדרה.
- **מנסחים** רעיון מרכזי לטקסט.
- **מפיקים** טקסטים מידעיים קצרים, כגון תשובות לשאלות וסיכום טקסט קצר.
- **מארגנים** מידע בסדר לוגי המתאים לנסיבות.
- **מסבירים** תופעות ותהליכים.
- **מתארים** חפצים, דמויות ואירועים.
- **משווים** בין פרטי מידע ממקורות שונים.
- **מבחינים** בין הכללה לפירוט, בין הכללה להדגמה.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: יסודי • **רמה:** מתחילים-ביניים

נושא הפעילות: איסוף מידע לכתיבת 'ספרון' על בעל חיים כיתתי

אוצר מילים: מזון, אורח חיים, זכר נקבה, איברי גוף: כנפיים, מקור, נוצות, גפיים, פרווה, זנב, קולות של בעלי חיים: ציץ, נבח, צהל, קרקר, נער, פעה ועוד; שמות לצאצאים: גור, גוזל, עגל, טלה, גדי, כלבלב, סייח, עיר, בכר, אפרוח. מקומות מגורים: דיר, רפת, לול, אורווה, שובך, מלונה, קן.

מהלך: התלמידים מתבוננים לאורך זמן בבעל החיים, מצלמים אותו, אוספים מידע עליו – כתיבת כתוביות לתמונות שצולמו לפי תצפיות ומידע שנאסף.

הערות

אפשר לשוחח על תכונות אוניוורסליות – אהבה של ילדים לבעלי חיים. אפשר להתמקד באורח חיים, במגורים, בקולות של חיות. בפעילות זו התלמידים לומדים את המילים חפצים ובעלי חיים, וכן את המילים מאפיינים בולטים.

שכבת גיל: חטיבת ביניים, חטיבה עליונה; **רמה:** ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: איך מגדירים?

אוצר מילים: מילים מכלילות, מאפיינים, ביטוי מבחין, נועד ל, משמש ל, רווח / נפוץ, מכנה משותף.

מהלך: המורה מציגה ללומדים מושגים שונים, כגון ציפור, מטוס, עפיפון, מכונית ועוד. הלומדים מתבקשים למצוא את היוצא דופן. לאחר מכן מנסחים יחד את המכנה המשותף, מנסחים מאפיינים של כל אחד מן המושגים, כותבים הגדרה מלאה לפי התבנית: כותרת, קבוצת השתייכות כללית, מאפיינים, מאפיינים ייחודיים, דוגמאות. בהמשך מתנסים במושגים מופשטים, כגון אהבה, שנאה.

הערות

יש דרכים נוספות להגדיר, למשל על דרך הניגוד או באמצעות מילים נרדפות או על ידי תרגום.

בפעילות זו התלמידים לומדים את המילים: אהבה, אכילה, אכילה. אפשר להתמקד בשם עצם כללי, כגון רהיטים, כלי תחבורה, כלי עבודה, רגשות, מקומות עבודה, בעלי מלאכה, מאכלים, בעלי חיים ועוד. שמות תואר – גדול, קטן, מהיר, יעיל.

קישורים: חיבור להגדרות בתחומי הדעת השונים.

(ח) היצגים גרפיים

עולמות השיח: תקשורת בין-אישית מוסדית; השיח העיוני

טקסט של תרשימים, טבלאות ומפות הוא היצג גרפי שמטרתו למסור מידע בצורה חסכונית ובהירה באמצעות ציור ורישום של נתונים ורעיונות וארגונים ומיונם לקבוצות. היצג גרפי הוא טקסט עצמאי או טקסט המלווה טקסט רציף. טקסט מסוג זה רווח בכמה מעולמות השיח: תקשורת בין-אישית מוסדית, תקשורת המונים, השיח העיוני. דוגמאות לטקסטים מסוג זה הן מפות, טבלות (במאמרים מדעיים), גרפים (בדיווחים), תרשימים (בספרי לימוד ובספרי הדרכה, בתחקירים ואף בפרסומות).

מאפיינים: סימנים גרפיים, ניסוח קצר, שימוש בכותרות.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: הרצאות בלויית מצגת; דיונים; דיווחים וסקירות בעל-פה ובכתב; לימוד מספרים וממחשב.

מיומנויות שפה

קריאה

- **מזהים** היצגים גרפיים.
- **מבחינים** בין קווים, עמודות, סימנים מוסכמים (מפה), טבלאות.
- **מבינים** את הקשר שבין צורה לתוכן / למסר.
- **מסיקים** מסקנות מהיצגים גרפיים (גודל, צבע, צורה) ומסמלים.

כתיבה

- **משרטטים** תרשימים וטבלות.
- **בונים** מערכת תבחינים רלוונטית לנושא.
- **קושרים** בין צורה לתוכן / למסר.
- **מארגנים** חומר כתוב במבנה של טבלה.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: חטיבת ביניים, חטיבה עליונה • **רמה:** ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: בחירת דרך היצג מתאימה

אוצר מילים: גבוה, נמוך, עמוק; שמות צבעים; אמצעי קישור מקבוצת משמעות כגון השוואה והנגדה, סיבה ותוצאה, תהליך.

מהלך: המורה מציגה לפני התלמידים כמה היצגים גרפיים, כגון, תרשים עמודות (היסטוגרמה), טבלה, גרף קווי / עקומה, תרשים עוגה (פאי). התלמידים מתבוננים בהיצגים, מתארים אותם ומציינים את מעלותיו של כל היצג. התלמידים ממלילים היצגים שונים ומסיקים מסקנות של תוכן. המורה מציג לפני התלמידים כמה נושאים או נתונים בתחומים שונים, ועורכים דיון בשאלה: איזה היצג גרפי מתאים לנושא מסוים ומנמקים.

הערות

כדאי לוודא שכולם יודעים לקרוא היצגים גרפיים (כיוון קריאה), קשר סמל-תמונה, שפת סימנים מקובלת, משמעות גודל / גובה / צבע, הבנת יחסי מאוזן-מאונך. פעילות זו מקדמת את התלמידים בנושא האלף בית היצגים גרפיים. התלמידים לומדים אף / אנאק. חשיבותה של פעילות זו היא בהיותה גשר למקצועות הלימוד. התלמידים נתקלים בהיצגים גרפיים בכל תחומי הדעת. אפשר להיעזר בחוברות טיפוח הבנת הנקרא של האגף לת"ל. **קישורים:** הוראות והנחיות, עולם השיח העיוני.

(ט) טקסט טיעון

עולמות השיח: השיח העיוני; תקשורת המונים

טיעון הוא טקסט שבמרכזו הבעת עמדה כלפי תופעה או כלפי נושא וכן הצגת דעה ופרשנות במהלך דיון, בשיחה או בכתובים. מטרתו להשפיע על עמדת הנמענים, לשכנע אותם לאמץ את דעתו של הטוען. בטקסטים אלו יש בולטות לאמצעי שכנוע, כגון טענות, הוכחות ונימוקים.

הטיעון רווח בדיון ובוויכוח בעל־פה; בכתב – במאמרים, בכתבי עת, בעיתונות ובספרי לימוד.

מאפיינים: ביטויים להבעת עמדה ודעה, פועלי אמירה.

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: נושאים מגוונים בתחומי הדעת הלימודיים השונים; אקטואליה; אמנות; מעורבות חברתית כגון בחירות למועצת התלמידים, השתתפות בקבוצת דיון; פרסומות.

מיומנויות שפה

האזנה וקריאה

- **מזהים** את מטרת הטקסט.
- **מזהים** רכיבי מבנה של הטקסט, כגון סיבה ותוצאה, טענה ונימוק.
- **מזהים** טענות מפורשות וסמויות ומבינים אותן.
- **מבחינים** בין עובדה לדעה.
- **מזהים** מידע התומך בנכונות הטענה, בצדקתה או ביעילותה.
- **מזהים** מידע מגמתי ולא רלוונטי.
- **מזהים** סתירות והסתייגויות.
- **מזהים** מסקנות.
- **מזהים** המלצות.

דיבור וכתביה

- **מביעים** טענות מפורשות וסמויות.
- **מחברים** מערכת הנמקה הכוללת מידע התומך בנכונות הטענה, בצדקתה או ביעילותה.
- **מנסחים** הסתייגויות.
- **מסיקים** מסקנות.
- **מנסחים** המלצות.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: חטיבת ביניים, חטיבה עליונה • **רמה:** ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: קריאה בעיתון יומי או בשבועון

אוצר מילים: פועלי אמירה: טען, אמר, הכחיש, הביע, הסתייג מ, התנגד ל, תמך, ביסס, הסכים ל, הסכים עם. כותרת ראשית, כותרת משנית, ידיעה, כתבה, מאמר, טור אישי, מידע – עמדה.

מהלך: קוראים קריאה סוקרת בעיתון יומי או בשבועון. בוחרים כתבה ומזהים את טענות הכותב. כותבים טענה אישית תומכת או מתנגדת או משולבת.

הדגשים לשוניים: סמנים של רכיבי מבנה שונים: להבעת עמדה, להסקת מסקנה. חשוב מאוד להבחין בין סיטואציה דבורה לסיטואציה כתובה, ולבחור את המילים בהתאם.

אפשר להתמקד בשמות **תואר** רווחים ברטוריקה של שכנוע: חשוב, מקורי, מדהים, אישי, מודרני, איכותי, יוקרתי, רווחי, מדעי, חברי.

שמות עצם ומונחים להבעת עמדה חיובית: קדמה, פיתוח, חירות, התחשבות, התחברות, חיזוק, העצמה, הצלחה.

שמות עצם ומונחים להבעת עמדה שלילית: כישלון, פיגור, נחשלות, עריצות, דיכוי, תוקפנות, אלימות.

דגמי משפט: משפטי מושא: א' חושב ש, מרגיש ש, מסכים ש...

תבניות לפעולות דיבור שונות: **להבעת טענה:** לדעתי, נראה ש, מקובל לחשוב ש, אך; **להנמקה:** ניתן להוכיח טענה זו בעזרת הנימוקים האלה, עקב; **להדגמה:** הדוגמה הבולטת ביותר היא; **תבניות להבעת מסקנה:** מכאן נובע, מכל האמור ניתן להסיק; **להמלצה:** יש צורך ל, כדאי ל, רצוי ל.

הערות

פעילות זו מאפשרת לתלמידים להיחשף לדעות שונות אף מנוגדות. בפעילות זו התלמידים מבחינים בין דעה לאמירה. הם לומדים לזהות את דבריהם. אפשר להשתמש ב"שער למתחיל" או בכל עיתון בעברית קלה.

שכבת גיל: יסודי, חטיבת ביניים • **רמה:** מתחילים-מתקדמים

נושא הפעילות: המלצה על סרט / ספר / מסעדה / חנות מעניינת / אתר טיולים.

אוצר מילים: מצוין, כדאי ל, אני רוצה להמליץ, מצחיק, משעשע, מעניין, משמעותי, ארוך מדי, משעמם.

מהלך

שלב א – קריאה של המלצה. הבחנה בין המידע על אודות האובייקט ובין הדעה האישית.

שלב ב – הלומדים בוחרים פריט שהם רוצים להמליץ עליו. הם מנמקים למה בחרו בו. הם כותבים את המלצתם (תיאור + שכנוע).

הערות

בפעילות זו התלמידים לומדים לתאר, להאליף ולכנף. חשוב מאוד להבחין בין סיטואציה דבורה לסיטואציה כתובה, ולבחור את המילים בהתאם.

קישורים: עולם השיח הלימודי.

* * *

שכבת גיל: חטיבת ביניים, חטיבה עליונה • **רמה:** ביניים-מתקדמים

נושא הפעילות: זיהוי מאפייני לשון הדבקות

אוצר מילים: רעיונות, דעות, ערכים והגדרות השתייכות וזהות עצמית, מודעות פוליטית, תחומי חברה, רכב, תחבורה, זהירות בדרכים, מסרים, תקשורת ההמונים.

מהלך: הצגת דבקות שונות מתחומים מוסכמים (ראו דוגמאות) התבוננות במאפייניהן וזיהויים. זיהוי נמענים, מטרות חברתיות, שחזור המעגל הטיעוני ועיגונו בסיטואציה חברתית. בעקבות הפיענוח הפקה של דבקות.

מאפייני הדבקות

- דבקות הרכב מאפשרות לכל אחד להחדיר את תפיסותיו, את ערכיו ואת עמדותיו לתוך המסרים של תקשורת ההמונים.
- הדבקות היא טקסט זעיר, דחוס מבחינה מילונית ועצמאי מבחינה סמנטית ותחבירית.
- הניסוח הקצר והאליפטי גורם לכך שבמקרים רבים המסר הוא רב־משמעי או עמום, וניתן לפירושים שונים.
- פיענוחו מחייב הכרת הקשר חוץ־טקסטואלי ספציפי, שלא תמיד עומד לרשותו של הנמען, ולכן כל פעילות העשרה לפני ההוראה – תיטב.

הערות

התלמידים לומדים להאליף את האסרה החברתית של הטקסט. **דוגמאות לדבקות:** הולכים על ארץ נקייה, החיים יפים יותר ללא עישון, מאלמות להידברות, חגורה להקליק זה מדליק, העולם שייך לזהירים, תינוק באוטו.

(י) ברכות, תפילות; פתגמים

עולם השיח: מקורות יהודיים היסטוריים

טקסטים מן המקורות היהודיים הם מסוגות שונות. מטרתם להפגיש את התלמידים עם המורשת היהודית, הלאומית והתרבותית ולאפשר עיון בהם מנקודות מבט שונות, כגון דתית-אמונית, היסטורית, פילוסופית, ספרותית, לשונית ועוד.

מאפיינים: קווים ייחודיים לרובד לשון המקרא ולרובד לשון חז"ל

דוגמאות לסיטואציות, לנושאים ולסוגות: פעילויות סביב חגים, מועדים ואירועים מיוחדים; עיסוק בנושאים חברתיים וביחסים שבין אדם לחברו; עיסוק בלוח השנה העברי ובתאריכים משמעותיים בו.

מיומנויות שפה

האזנה וקריאה

- **מבינים** מטבעות לשון המיוחדים לנוסחי הברכה.
- **מבינים** את הקשר בין התפילות והברכות לבין הנסיבות והאירועים.
- **קוראים** בקול בשטף.
- **מזהים** מטבעות לשון רווחים.
- **מבינים** את הנושאים, הרעיונות והמסרים העולים מן התפילות, הברכות והפתגמים.
- **מזהים** אמצעים לשוניים המיוחדים לפתגמים, כגון תקבולות, משחקי מילים.

הצעות דידקטיות

שכבת גיל: יסודי • **רמה:** מתחילים-מתקדמים

נושא הפעילות: תפילות וברכות לראש השנה – סדר ליל ראש השנה

אוצר מילים: ראש השנה, ברכה, רימון, תפוח בדבש, תמר, ראש של דג, יהי רצון, מברכים, מאחלים, יהי רצון ש, פנייה לקב"ה בלשון נוכח, צורות ציווי, כגון ברך עלינו, שלח לנו.

מהלך: עורכים שולחן ובו הסימנים: רימון, דבש, תפוח וכו' – כמנהג העדות השונות. לומדים לקרוא את הברכות או לומדים קטע מתוך ה"סליחות" – פיוט מולחן.

הערות

רצוי להקדים ולשוחח על לוח השנה העברי וחגיו, ימי סליחות וחשבון נפש, חילופי עונות.

בפעילות זו התלמידים לומדים לברך *אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ*.

קישורים: עולם השיח התקשורתי: שיחה.

3. הדגמה מורחבת

בחלק זה מובאות הדגמות מורחבות בשלושה סוגי שיח: **הוראות והנחיות**, **הטיעון**, **הטקסט הסיפורי (הסיפור החסידי)**. בכל סוג שיח מובאים שלושה טקסטים העומדים במרכז הפעילות הלימודית.

ההדגמה כוללת הצעות לפעילות בטקסט – פעילות מטרימה, שאלות ומטלות. כמו כן מוצעים רמזי תשובות, הערות וקישורים לעולמות השיח המתאימים, לדירוג הלשוני ולסטנדרטים.

(א) הוראות והנחיות

טקסט 1: כללים להתנהגות בטיחותית בחופשת הקיץ

שכבת הגיל: יסודי-חטיבת ביניים • **הרמה:** ביניים-מתקדמים • **עולם השיח:** תקשורת בין-אישית ומוסדית.

זהו טקסט לא רציף ובו ארבעה נושאי משנה הנוגעים להתנהגות זהירה ובטוחה בדרכים. מטרתו להנחות את הנמענים כיצד לנהוג. בטקסט המלא באתר האינטרנט יש פתיחה בת שתי פסקות ובה פנייה אל המורים והגננות לקיים דיון בנושא ההתנהגות הבטיחותית. בגני הילדים ובכיתות א' נקראות המורות והגננות לקיים דיונים משותפים גם עם ההורים. כלומר מלכתחילה זהו טקסט מתווך לקהל נמענים רחב. בטקסט הנתון כאן מובאים בפירוט שני נושאי משנה רלוונטיים מבחינת תוכנם לכל הגילים. שני הנושאים האחרים שלא הובאו כאן הם "רכיבה על אופניים", "נסיעה ברכב". הטקסט לקוח מאתר משרד החינוך, אגף זהירות ובטיחות בדרכים, 2007, בכתובת הזאת:

<http://storage.cet.ac.il/CetForums/Storage/MessageFiles/6648/20480/Forum20480M100968I0.doc>

כללים להתנהגות בטיחותית בחופשת הקיץ

א. הליכה כהלכה

1. בחופשת הקיץ נמצאים גם תלמידי משמרות הזה"ב בחופשה, ולכן צריך להיזהר כפליים ולחצות את הכביש לפי כל הכללים של חצייה בטוחה.
2. יש להקפיד על הליכה נכונה ובטוחה על המדרכה הרחק משפת הכביש.
3. במקומות שאין בהם מדרכה יש ללכת בשול השמאלי של הכביש, רחוק ככל האפשר מהכביש, מול כיוון תנועת כלי הרכב.
4. יש לחצות את הכביש במקומות הבטוחים ביותר: על גשר ובמנהרה (אם יש), במעברי חצייה מרומזרים או ללא רמזורים. במקומות שבהם אין מעברי חצייה רצוי לחצות בקרבת צומת כדי להרחיב את שדה הראייה.
5. יש לבחור ללכת בדרכים בטוחות ולא בדרכים שבהן התנועה רבה וסואנת.
6. בהליכה בקבוצה רצוי ללכת בטור עורפי.
7. בהליכה בקבוצה בשעת חשכה יצטיידו ההולכים בראש הטור ובסופו בפנס מאיר.
8. בהליכה בחשכה יש לענוד מחזירי אור על קרסול הרגל, על הזרועות ועל הגוף.
9. בשעות החשכה רצוי ללכת במדרכות מוארות.
10. אסור להולך רגל לחצות כביש כאשר לאוזניו צמודות אזניות המחוברות למכשיר המשמיע צלילים או קולות (ווקמן, דיסקמן וכו'). כמו כן מומלץ להימנע משימוש במכשירי שמע בכל הליכה בדרך.
11. יש להימנע משימוש בטלפון נייד בעת חציית כביש בפרט ובהליכה בדרך בכלל.

ב. מקומות משחק

1. יש לבחור את המקומות הבטוחים למשחק ולשחק רק בהם.
2. המקומות הבטוחים למשחק: מגרשי המשחקים, מגרש הספורט, גנים ציבוריים ופרטיים המוגנים על ידי גדר בטיחות גבוהה.
3. המקומות האסורים למשחק: כבישים ומדרכות, מגרש חנייה ציבורי ומגרש חנייה ביתי, בעיקר בבתי משותפים.
4. בעת ההליכה אל מגרש המשחקים או הספורט יש לשאת את הכדור בתוך שקית על מנת שלא יישט לרחוב.
5. הגלישה בגלגשות, בגלגליות ובקורקינט תיעשה רק במגרשי הספורט ובמקומות שקיים בהם משטח מיוחד לכך! הגולשים יחבשו קסדה ויצטיידו בכפפות ובמגני ברכיים ומרפקים. הגולשים בקורקינט ינעלו נעלים סגורות או נעלי ספורט. הגלישה מותרת רק במגרשים שנועדו לכך.
6. בעת ההליכה אל מגרש ההחלקה יש לשאת את הגלגשות בשקית ואת הקורקינט יש להוביל ביד.
7. בעת המשחק ובעת הגלישה יש להתחשב באחרים ולהימנע מפגיעה בזולת ובעצמך.

פעילויות

לפני ההוראה יש להשלים (רק במקרה הצורך) ידע עולם וידע תרבות בנושא.

שאלות ומטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
שאלות 1-3	שאלות 1-3 הן שאלות גלובליות, והן מסייעות לקוראים במפגש עם הטקסט הלא רציף.
1. כמה נושאים יש בדף? תשובה: שניים (סעיפים א ו-ב).	שאלה זו מזמינה את הקוראים לסרוק את הטקסט ובודקת היכרות עם מבנה שיש בו סיעוף. מבנה זה יוצר ציפיות ביחס לתוכן המפורט בנושאי המשנה.
2. כמה כללים יש בדף? תשובה: 18 (7+11).	
3. קראו את הכותרת של הדף ואת הכותרות של סעיפים א, ב. חברו (בכתב ובעל־פה) שאלות שיכולות לבוא במקום הכותרות של הסעיפים א, ב. תשובות: א. איך ללכת בלי להסתכן? / מה הכללים להליכה בטוחה? ב. איפה בטוח לשחק? / איפה אפשר לשחק בלי סכנה?	המטלה בודקת את ההכללה של הסעיפים. הבנה של הכותרת יוצרת ציפיות ביחס לפירוט. ההבנה של מרבית הפרטים, לא בהכרח כולם, מבטיחה הבנה גלובלית. מטלה זו מזמנת דיון במבנה התחבירי של כותרות, שהוא לעיתים קרובות מבע ולא משפט. הצלחה במטלה משקפת הבנה של הרעיון, ואף בודקת הבנה של אוצר המילים במבע בלי להסביר באופן מפורש את המילים.
שאלות 4-10 - סעיף א: "הליכה כהלכה".	שאלות 4-10 מכוונות לעיון מדוקדק בנושא המשנה הראשון בלבד.
4. כללים 2-3 הם ____ ביחס לכלל מספר 1. בחרו בהשלמה המתאימה: דוגמאות / הוספות / חידושים / חזרות. תשובה: דוגמאות.	מטלה זו מצריכה הבנה מלאה של שלושת הכללים הראשונים. רק הבנה מדויקת מאפשרת לקבוע את הקשר הלוגי (הלא צפוי) בין שלושת הכללים. מטלה זו מזמנת הוראה / בחינה של יחסים לוגיים. כלל 1 הוא הכללה והכללים שאחריו הם פירוט. הציפייה היא שכל הכללים תחת הכותרת יהיו פירוט או דוגמאות. לשם בדיקת ההבנה של ההכללה שבכלל 1 לעומת הכללים האחרים, אפשר לשאול כמה כללים אכן יש תחת הכותרת. מטלה זו מאפשרת תשובה, הערכה וביקורת לאחר הסריקה והחישוב (שאלה 2).

מטלה זו בודקת הבנה לשונית – תחבירית ולקסיקלית – של צורות מודליות הנהוגות בניסוח כללים. השאלה מציגה ארבעה מבנים המצויים בטקסט. גם אם אין מבינים את כל מילות התוכן, אפשר להבחין בין כללים של "עשה" לכללים של "לא תעשה", כללים שהם המלצות, וכללים שיש לנהוג לפיהם בנסיבות מסוימות. השאלה והתרגול של המבנים (שאלה 6) הודגמו כאן ללא שימוש במונחים מטה-לשוניים.	5. התאימו את הפריטים א-ד (מתוך "הליכה כהלכה") להכללות 1-4: הפריטים א. יש להקפיד... (2); יש לבחור... (5); ב. במקומות שאין בהם מדרכה... (3); בהליכה בקבוצה... (5-6); בהליכה בחשכה... / בשעות החשכה... (8-9); ג. אסור... לחצות... (10); ד. ...רצוי ללכת... (6); ...מומלץ להימנע מ... (10) ההכללות 1. כללים מה לעשות. 2. כללים מה לא לעשות. 3. כדאי / לא כדאי להתנהג כך. 4. כללי התנהגות בזמנים או בתנאים מסוימים. תשובה: א – 1; ב – 4; ג – 2; ד – 3.
המטלה בודקת את הבנת המבנים המוצגים בשאלה 5 ואת היכולת להפגין הבנה זו על ידי המרה של המשפט הנתון למשפט אחר במבנה מוכר יותר. מטלה זו מאפשרת חזרה על משפטים שלמים בהמרות חשובות אך מזעריות. אפשר להסתפק בהמרה של מבנה אחד או שניים לפי הידע שרכשו הלומדים. לא ראוי ללמד את ארבעת המבנים כחידוש. חלק צריך להיות חזרה וחלק – חידוש. <u>לאחר העיסוק בטקסט ובנושא הנתון ראוי לנצל את הידע שנרכש ולהשתמש בו בסיטואציה אחרת שבה טבעי להשתמש בעל־פה או בכתב בכללים באחד או יותר מן המבנים, למשל ניסוח של כללים להתנהגות בספרייה, בטיול וכדומה.</u>	6. א. אמרו / כתבו את המשפטים בשאלה 5א מחדש כך: צריך ל... / צריכים ל... ב. אמרו / כתבו את המשפטים בשאלה 5ב מחדש כך: כאשר הולכים...
מטלות 7-10 מדגימות את העיסוק באוצר המילים וביחסים ביניהן. המורה ישקול לפי ההיכרות עם תלמידיו אילו מן המילים הן חידוש עבור הלומדים ואילו הן חזרה. בהתאמה יכוון את הרכישה לשלב המכין או לאלה הבאים אחריו.	שאלות 7-10

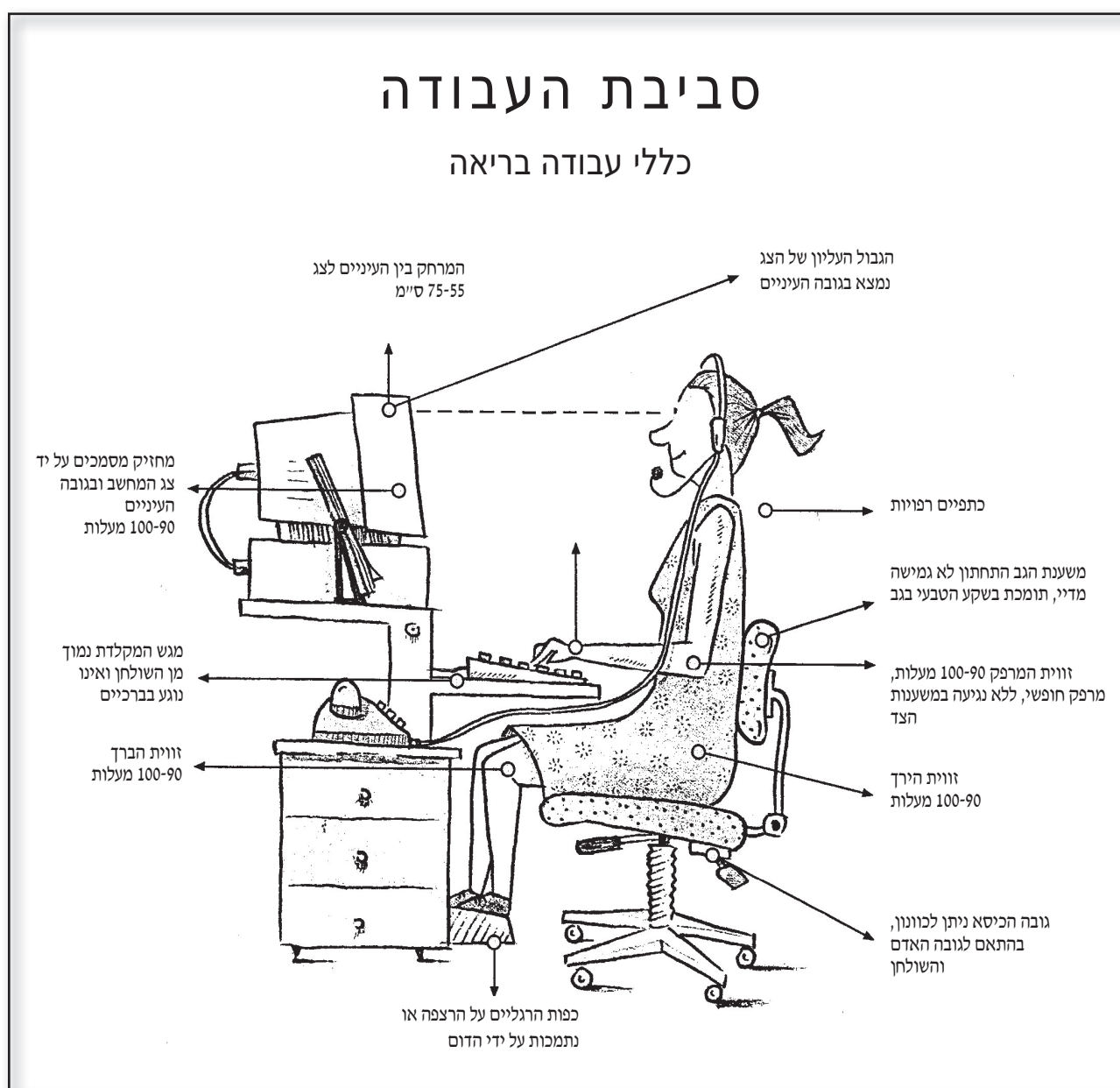
שאלות ומטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
7. "בפרט", "בכלל" (11) הן מילים מנוגדות. מצאו בכללים מילים מנוגדות למילים האלה: קרוב – _____ לצמצם – _____ חשוך – _____ מותר – _____ תשובה: רחוק; להרחיב; מואר(ות); אסור.	סעיף א של השאלה מטפל ביחסי משמעות בין המילים. סעיף ב בודק גם את היכולת להשתמש במילים לפי ההצטרפות הנהוגה בשפה.
8. כתבו / אמרו שני משפטים בעזרת ארבע מתוך המילים האלה: הולכים / נוסעים / חוצים (את); כביש / מדרכה. תשובות אפשריות: הולכים על (ה)מדרכה; נוסעים בכביש; חוצים (את ה)כביש.	
9. א. הקיפו בעיגול את המילים שהן חפצים: כביש, מדרכה, גשר, מנהרה, מעבר חצייה, אזניות, צומת, טלפון, דרך, מחזיר-אור. ב. מה המשותף לכל המילים האחרות מבחינת המשמעות? תשובה: (א) חפצים: אזניות, טלפון, מחזיר-אור; (ב) כל המילים האחרות מציינות מקומות.	מטלה זו על שני סעיפיה מצריכה עיון ברשימה, וחלוקה של המילים לשתי קבוצות. היא מאפשרת ניחוש מושכל של חלק מן המילים ברשימה, מפני שההכללה והמיון לשתי קבוצות נתונים כבר.
10. השלימו: דרך _____ (קצר / קצרה) דרכים _____ (קצרים / קצרות) גשר _____ (חדש / חדשה) גשרים _____ (חדשים / חדשות) רגל _____ (ארוך / ארוכה) רגליים _____ (ארוכים / ארוכות) אוזן _____ (כואב / כואבת) אוזניים _____ (כואבים / כואבות)	מטלה זו עוסקת במין הדקדוקי של מילה – נקבה ללא סימון בצורן סופי.⁸ בצורת הרבים הצורן הסופי אינו גזור אוטומטית לפי המין, ולכן יש להסב את תשומת הלב אליו. אין בשאלה שימוש במינוח מטה-לשוני, ואפשר בהחלט להחליף את שמות התואר במילים חלופיות. מילה זו היא מרכזית לנושא ולטקסט, וניתן לבסס את הבחירה בתשובה הנכונה על עיון בטקסט (בדרכים שבהן, בדרכים בטוחות).
11. בחרו כלל אחד, והוסיפו לידו ציור (או הדבקה) שיעזור להבין את הכלל.	מטלה זו מזמנת שימוש בדרך חזותית, לא מילולית, לבדיקת הבנה של כלל אחד.

8 בעברית בת ימינו המילה 'דרך' משמשת בלשון נקבה, ואולם במקורות המילה משמשת גם בלשון זכר.

טקסט 2: סביבת העבודה – תרשים⁹

שכבת הגיל: חטיבת ביניים-חטיבה עליונה • **הרמה:** ביניים-מתקדמים • **עולם השיח:** תקשורת בין-אישית מוסדית.

לטקסט זה היצג מיוחד: הוא איור בשילוב מבעים ומשפטים מבהירים. בכותרת המשנה "כללי עבודה בריאה" יש הכרזה על מטרת הטקסט, על הסוגה שלו. גם טקסט זה מיועד לקהל נמענים רחב.

9 הטקסט מובא כאן מתוך 'עברית דגמים לשאלון א', משרד החינוך והתרבות תשס"ד. המשימה שוכתבה והותאמה להוראת עברית כשפה שנייה.

פעילויות

מטלה	הערות וקישורים
בתרשים יש פריטים של כללי עבודה בריאה בסביבת העבודה. אפשר לחלק את הפריטים לשתי קבוצות: (1) צורת הישיבה (2) ארגון ומיקום של האביזרים בסביבת העבודה. א. מיינו את הפריטים לפי שתי הקבוצות. ב. הציגו את הפריטים כדף הוראות: - כתבו לכל קבוצת הוראות כותרת שהיא שאלה. - כתבו תחת כל כותרת את הפריטים המתאימים לפי הדוגמה: "צריך / צריכים להתאים את גובה הכיסא לגובה האדם".	מטלה זו מרחיבה את אוצר המילים בשני תחומים: איברי הגוף, המחשב וחלקיו. ניתן לעסוק בכל תחום בנפרד, ובשלב נוסף לשלב בין השניים. סעיף א בודק מיון – הכללה ופירוט. סעיף ב – תרגול מבנים מודליים שונים. בהתאם לרמת התלמידים ניתן להסתפק בניסוח חלק מן הכללים. אפשר לנסח את הכללים במבנה שונה של משפטים (לא סתמיים) ולהשתמש בגוף שני (תרגיל בזוגות או בקבוצות): אתה צריך / אתם צריכים... אפשר להשתמש באיורים אחרים ולקבוע נכון / לא נכון ביחס לצורת הישיבה ולהוסיף משפט כגון: האיש בתמונה צריך...

טקסט 3: העובש – ניסוי

שכבת הגיל: חטיבת ביניים • הרמה: ביניים • עולם השיח: השיח העיוני – מקצועות הלימוד.

הטקסט לקוח מספר הלימוד למדעים 'המים חומר לחיים'¹⁰, והוא אופייני לעולם השיח העיוני בתחום המדעים.

טקסט לימודי זה מיועד לכלל התלמידים. הכול צריכים להכיר את המבנה ואת המינוח הנהוגים בסוגה זו, כגון חומרים אלו, מהלך הניסוי, רישות תצפיות, זילוף ניסוי, סיכום מסקנות. הדובר הילדי נזקק בעיקר למה שספציפי לתחום הדעת, וידע זה שונה מתחום דעת אחד למשנהו. הלומד העולה נדרש בד בבד להבין את כל מילות התוכן והמבנים התחביריים האופייניים. אוצר המילים המרכזי לטקסט הנתון: מלון, אלבש, קלוקל מלון, חידוקים, פטריות, עילוף, קצב, ריח.

בטקסט ארבעה חלקים והם שייכים לתת-סוגות שונות: פסקת רקע; הציוד הדרוש לניסוי; הוראות למהלך הניסוי; שאלות בממדי הבנה שונים. פסקת הרקע יכולה להיות מתווכת ללומד, ואין הכרח להבין בה כל מילה כדי לבצע את הניסוי. ניתן אף לעסוק בה לאחר הסיוע בלמידה של סעיפי הציוד הדרוש ומהלך הניסוי.

החלקים המרכזיים – השני והשלישי – שייכים לסוגה של הנחיות והוראות. נדרשת הבנה מלאה של כל פריט ושל כל הנחיה וביצועה על פי הסדר הנתון. בחלק הרביעי באות שאלות בעקבות הניסוי, שנועדו לבדוק את הבנת הניסוי. הכותרות המשניות שבהן יעסוק המורה בשלב הסריקה הן מרכזיות לתחום הדעת ולא רק לטקסט הספציפי הזה.

התמקדות בתחום הלשון: להנחיות בטקסט הנתון יש מבנה תחבירי אחיד שעל הלומד להכיר – משפט בעל נושא סתמי ובו פועל בהווה בצורת הרבים. הטקסט מזמן גם עיסוק בשמות פעולה: ניסוי, קלוקל, עילוף, בדוקה, התפתחות.

מהלך דידקטי: ראשית יש לוודא שהלומד מכיר את המבנה ואת שימושי הלשון האופייניים לתחום. בשלב הבא תתמקד ההוראה בטקסט הנתון. מוצע להפעיל את התלמידים בזוגות ולעקוב אחר כל שלב בביצוע. חלק מן השאלות (למשל 4) יתורגלו ויבדקו גם כמטלת כתיבה מבחינת הצגת הדברים ותקינות הלשון.

הערה: לשם תרגול ניתן לעסוק בניסויים מורכבים יותר מן הספר, למשל: מים בתהליך כימי (עמ' 43), עליית מומסים בצומח (עמ' 54).

10 בהוצאת משרד החינוך והתרבות, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים; האוניברסיטה העברית בירושלים, המרכז להוראת המדעים; המרכז הישראלי לחינוך מדעי טכנולוגי ע"ש עמוס דה שליט, תשס"ב, 2002, עמ' 29-30.

מים במזון

המזון שאנו אוכלים מקורו ביצורים חיים והוא מכיל גם מים, פירות וירקות, בשר ודגים, חלב וביצים, לחם ועוגות. מזונות אלה יכולים לקיים גם יצורים זעירים, כמו חיידקים ופטריות, המתפתחים על המזון ובתוכו. החיידקים והפטריות יכולים לגרום לקלקול המזון על ידי שינוי הטעם, הצבע והריח.

תוכלו לערוך ניסוי לבדיקת הקשר בין המים במזון ובין התפתחות העובש. העובש הוא יצור חי מקבוצת הפטריות. יחידות הרבייה שלו נישאות באוויר ונפוצות ממקום למקום, ועשויות להתפתח על מזון.

ניסוי: העובש והמים

הציוד הדרוש:

- שתי פרוסות לחם
- שתי שקיות פלסטיק
- תנור
- מים

מהלך הניסוי:

- א. פרוסת לחם אחת מייבשים בתנור.
- ב. מניחים את שתי הפרוסות על השולחן למשך כחצי שעה, כשהן גלויות לאוויר.
- ג. מכניסים כל אחת מהפרוסות לשקית, סוגרים את הפתח ומניחים על השולחן בחדר.
- ד. בודקים כעבור שבוע אם גדל עובש על הפרוסות.

?like

1. מהי מטרת הניסוי?
2. מדוע מניחים את הפרוסות גלויות לאוויר בתחילת הניסוי?
3. מדוע סוגרים את שתי הפרוסות בשקית במהלך הניסוי?
4. מה הן התוצאות שקיבלתם בניסוי?
5. מה מסקנתכם מהניסוי?
6. מהו הנזק שהעובש גורם למזון?
7. איך אפשר למנוע קלקול מזון על ידי פטריות וחיידקים?

פעילויות

שאלות	הערות וקישורים
שאלות 1-3	שאלות 1-3 מחייבות הבנה של פסקת הרקע והיסק ממנה ביחס להנחיות שבמהלך הניסוי.
1. מהי מטרת הניסוי?	זו שאלה גלובלית. את התשובה לה ניתן למצוא בפסקת הרקע (שורה 5). בהכנה ראוי לעמוד על המטרה, כך שבשלב זה אין זו שאלה של איתור מידע אלא של דיווח. התלמיד (הילידי והעולה) יכול להסתייע בניסוח הנתון בפסקת הרקע.
2. מדוע מניחים את הפרוסות גליות לאוויר בתחילת הניסוי?	
3. מדוע סוגרים את שתי הפרוסות בשקית במהלך הניסוי?	
4. מה הן התוצאות שקיבלתם בניסוי?	שאלה זו מצריכה דיווח על הניסוי שבוצע. מטלת כתיבה מעין זו אופיינית לתחום הדעת וראוי לעסוק בהוראתה באמצעות מתן המבנה הראוי לדיווח על ניסוי.
5. מה מסקנתכם מהניסוי?	שאלה זו היא שאלת היסק.
6. מהו הנזק שהעובש גורם למזון?	שאלה זו היא חלק מן הדיווח על תוצאות הניסוי.
7. איך אפשר למנוע קלקול מזון על ידי פטריות וחידקים?	בשאלה זו הלומד מתבקש לנסח השערה.

(ב) טקסט טיעון

טקסט 1: השיקום בן עשר – הנחלים עדיין מזוהמים

שכבת הגיל: חטיבה עליונה • הרמה: ביניים-מתקדמים • עולם השיח: השיח העיוני.

הטקסט הוא טקסט טיעון ברמה גבוהה בנושא איכות הסביבה. הטקסט מבקר את הטיפול הכושל בנחלים וקורא לפעול בנושא. הערה: במקרה הצורך יש להקדים השלמת ידע עולם וידע תרבות בנושא. לטקסט זה ניתן להוסיף מפה.

השיקום בן עשר – הנחלים עדיין מזוהמים

מעובד על פי צפריר רינת, הארץ, אפריל 2004

כמו מטרה שככל שמתקרבים אליה היא מתרחקת והולכת, כך נראה היום שיקום הנחלים בישראל. עשר שנים לאחר שהחלו מאמצי השיקום, אין עדיין נחל אחד שאפשר לומר עליו שהוא משוקם. גם בפרויקט הדגל של המשרד לאיכות הסביבה, נחל הקישון, עדיין לא נקבע מועד סופי שבו תופסק הזרמת השפכים התעשייתיים אל הנחל.

תהליך שיקום הנחלים כולל כמה שלבים, ובסופו של התהליך יוכלו בעלי חיים וצמחים להתקיים בסביבתם, ואז פעילות הנופש והפנאי תושב אליהם. לשם כך נדרש טיפול בבעיות הזיהום הכולל טיהור שפכים. הזרמת שפכים מטוהרים בנחלים נועדה להחליף את זרימת המים השפירים, שברוב הנחלים מנוצלים לטובת משק המים של ישראל. תוספת מים שפירים לנחלים היא תנאי הכרחי לשיקום, משום שהצומח והחי הטבעיים באזור הנחל זקוקים למים.

הפעולות הנעשות כדי לשמר את הנחל כוללות מגוון פעילויות לשיפור איכות המים, כגון הוצאת מזהמים והסדרת הזרימה של הנחל, שיפור המגוון הביולוגי על ידי שיקום הצמחייה של גדות הנחל ובניית סכרים וסולמות דגים.

בנחל הירקון ניתן לראות שיפור בעיקר לאחר הקמת מכונים גדולים לטיהור שפכים בערים שמסביבו. כך מגיעה פחות פסולת מן הערים הגדולות, שהיו גורם מזהם מרכזי. ואולם לנחל לא מובטחת אספקת מים מטוהרים גם בעתיד, ומזהמים ממקורות שונים עדיין מוזרמים אליו. תוספת מים לנחלים היא הכרחית, בעיקר בנחלים שבהם זרמו בשנים האחרונות שפכים רבים ומים מלוחים.

מצבו של נחל הקישון, פרויקט הדגל, אינו טוב כלל ועיקר. לטענת דייגים הפועלים בנמל, הוא עדיין רעיל ומסוכן, משום שכל המפעלים מזרימים אליו את הפסולת שלהם. "רשות נחל הקישון" טוענת אחרת. על פי בדיקות שנעשו על ידה, חל שיפור במצבו של הנחל, ורמת החומציות והמתכות הרעילות שבו ירדה באופן משמעותי.

השלב החשוב ביותר בשיקום הקישון יהיה כאשר תופסק לחלוטין הזרמת השפכים התעשייתיים לנחל. המשרד לאיכות הסביבה חוזר וטוען שהפסקה של הזרמת השפכים תתאפשר כשהשפכים שיעברו טיהור מתקדם, יוזרמו אל הים, אך ארגונים "ירוקים" טוענים שאסור להזרים שפכים תעשייתיים לים.

לאחרונה נוספו קשיים בדרך לשיקום הנחלים: הסכום שהמשרד הקציב לעניין קוצץ מתקציב שנתי של כ־20 מיליון שקלים לפחות מ־10 מיליון שקלים השנה. הרשויות המקומיות מתקשות לשלם עבור טיהור שפכים. אם לא יימצא פתרון, שפכים מזוהמים, שהזרמתם לחלק מן הנחלים כבר הופסקה, יזרמו שוב לנחלים. עם זאת, אם המשרד לאיכות הסביבה יזרים משאבים כספיים, יהיה אפשר להקים תוך שנתיים צינור שיוביל שפכים מטוהרים לים.

פעילויות

שאלות, מטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
(הטרמה: פעילות הכנה לקראת הקריאה)	עולם השיח: איכות הסביבה ומושגים הקשורים בכך. אוצר מילים: שיקום, מאמצים, שפכים, זיהום, טיהור, שפיר, מגוון, רעיל, פסולת, חומציות, לקצץ תקציב, משאבים כספיים ועוד.
1. מה ניתן ללמוד מן הכותרת על תוכן הקטע?	עיסוק בכותרת כהכנה לעיסוק בנושא. בחינת התוכן ובחינת המבנה: ניגודיות.
2. קראו את הפסקה הראשונה ואת הפסקה האחרונה. ספרו במה יעסוק הטקסט כולו.	הקניית אסטרטגיה אחת של היערכות לקראת קריאה מעמיקה. בחינת ההבנה של מילים ומושגים ויכולת המללת עיקרי המידע.
3. מהי המטרה ההולכת ומתרחקת? תשובה: שיקום הנחלים	למרות הקושי בפתיחה שכזו, כדאי לבחון את המבנה 'ככל ש... כך...' וכן לבחון את הטענה העומדת מאחורי ביטוי זה.
4. מהן כל הפעולות המוזכרות בקטע הקשורות בשיקום הנחלים?	דלית עיקרי המידע והבנת התהליך. ארגון לוגי.
5. א. מהי עמדת הכותב בנושא שיקום הנחלים? ב. הביאו הוכחות לכך מן הקטע.	א – ניסוח עמדת הכותב משקפת יכולת פרשנית והיקש, הבנה גלובלית של הקטע. ב – איתור מידע כהכנה ליצירת טיעון מלא = טענה + הוכחות
6. סכמו את הקטע. בסיכומכם ציינו את הבעיה המוצגת בקטע, את הגורמים לבעיה, את הפתרונות ואת הקשיים ביישומם.	מטלת כתיבה מודרכת – חילוץ עיקרי הדברים וארגונם. טיפוח יכולת הבעה בכתב.
7. כתבו חיבור קצר ובו הביעו את עמדתכם בנושא זיהום סביבה. תוכלו לבחור בתחומים שונים: זיהום אוויר, זיהום מים ועוד. בחיבורכם הסבירו את הטענות שלכם ובססו כל אחת מהן על ידי דוגמאות או נתונים. (השתמשו ב־5 מילים חדשות שלמדתם מן העיסוק בקטע זה.)	מטלה של כתיבת טיעון: העמדת טענות וביסוסן. את הכתיבה יש לארגן במבנה לוגי של טיעון. מבנה זה עשוי לכלול את הרכיבים האלה: שאלה פותחת או הצגת הבעיה; טענה; נימוקים בשילוב דרכי ביסוס שונות ודוגמאות; טענת נגד, הסתייגות; מסקנה (למעשה חזרה על הטענה הפותחת).

טקסט 2: חוק אוויר נקי לישראל (עצומה)

שכתב גיל: חטיבת ביניים • רמה: ביניים • עולם השיח: תקשורת המונים.

הטקסט הוא עצומה בנושא איכות הסביבה. בעצומה יש שילוב של סוג השיח "פרסומת" ושל סוג השיח "טקסט טיעון". העצומה קוראת לציבור להצטרף למאבק למען יישומו של חוק חדש שמטרתו לדאוג לאוויר נקי מזיהום. הטקסט רווי באמצעים רטוריים לשכנוע וכן יש בו אמצעים גרפיים למשיכת תשומת לב של הקוראים.

עצומת חוק אוויר נקי לישראל

חוק אוויר נקי לישראל

צרכה לבריאות ילדינו

אנו, תושבי מדינת ישראל, נושמים יום־יום אוויר מזוהם.

זיהום האוויר פוגע בבריאות ילדינו!

זיהום האוויר פוגע באיכות חיינו!

זיהום האוויר הוא בנפשונו!

אחד מכל חמישה ילדים בגוש דן סובל ממחלה או מפגיעה במערכת הנשימה שנגרמת מזיהום אוויר.

למעלה מ־1,100 איש מתים כל שנה מזיהום אוויר בגוש דן בלבד.

חוק אוויר נקי בא להסדיר באופן כולל ומערכתי את הטיפול בזיהום אוויר בארץ כדי להפחית את הזיהום. החוק כולל הכנת תוכנית לאומית להפחתת זיהום האוויר, קביעת תקנים ברורים לזיהום האוויר, פרסום תחזית זיהום אוויר ומידע שוטף לציבור, שיפור האכיפה והחמרת הענישה לעבריינים ועוד.

מדינות רבות בעולם, ובכללן ארה"ב, גרמניה, אנגליה, יפן, קנדה ועוד אימצו חוק אוויר נקי כאמצעי ראשון במעלה לטיפול מערכתי בבעיית זיהום האוויר.

אנחנו מבקשים מנבחר הציבור שלא להפקיר את בריאות תושבי המדינה!
אנחנו דורשים מנבחר הציבור להתמודד באופן רציני עם בעיית זיהום האוויר!
אנחנו תובעים מנבחר הציבור להביא בהקדם לחקיקת חוק אוויר נקי בכנסת!!!

לחתימה על העצומה – לחץ

פעילויות

שאלות, מטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
(הטרמה: פעילות הכנה לפני קריאת הטקסט)	עולמות השיח: תקשורת המונים (עצומה), השיח העיוני (איכות הסביבה ומושגים הקשורים בכך). אוצר מילים: זיהום אוויר, נשימה, ריאות, מפעלים, פית, עמותה, דין, קריאה ראשונה, חקיקה. חשוב לטפל במילה עצומה ולסרטט את המאפיינים שלה: רכיבים – כותרת, פנייה אל נמענים בני סמך, הצגת המוענים, תיאור המצב, הצגת דרישות (סבירות ומעשיות), נימוקים, אזהרות וכדומה, חתימות הנמענים וכדומה. שימוש באמצעים רטוריים: ניסוח נחרץ, סימני פיסוק, גוף ראשון, ססמה; פעולת הדיבור האופיינית – איום, ועוד.
1. התבוננו בכותרת ובשלוש השורות המודגשות. מהו נושא הקטע? תשובה: זיהום אוויר / אוויר נקי.	חילוץ מידע מן הקטע טרם קריאתו.
2. מדוע שורה 3 כתובה בצבע אחר ובאותיות אחרות? מה מיוחד בה? תשובה: מדובר בילדים שהמבוגרים דואגים להם. בהדגשת שורה זו מושכים את תשומת לב הקוראים.	אמצעים חזותיים וגרפיים.
3. איזה אמצעי רטורי בולט בקטע? מה מטרתו? תשובה: חזרה משולשת פעמיים. זאת כדי להדגיש... ולמשוך את תשומת הלב.	אמצעים רטוריים.
4. בשורות 17–19 יש שלושה פעלים. מה המשותף להם ומה ההבדל ביניהם? תשובה: שלושת הפעלים מציינים בקשה. הם נבדלים בעוצמתם מן הקל אל הכבד (בקשה, דרישה, תביעה).	נרדפות והבדלי משמעות בין מילים מאותו שדה סמנטי.
5. מהו תוכן החוק?	שאלת איתור מידע.
6. האם החוק נחקק כבר בישראל?	שאלת איתור מידע.
7. מדוע מוזכרות מדינות שונות?	שאלת פרשנות והיסק.
8. (א) למי מופנית העצומה? הציבור בישראל / חברי הכנסת / תושבי גוש דן / ראש הממשלה. (ב) בססו את תשובתכם על הטקסט.	שאלת איתור מידע ופרשנות.

שאלות, מטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
9. לעצומה יש מטרה המתבצעת בשני שלבים. מה הם שני השלבים? ולפי מה קבעתם זאת? תשובה: השלב הראשון – לשכנע אנשים לתמוך בעניין ולחתום על העצומה באמצעות פעלים של בקשה, באמצעות פנייה והפניה לכתובת דוא"ל לחתימה. השלב השני – הגשת העצומה לביצוע בידי הנמענים העיקריים. הקביעה על פי שלושת הפעלים המביעים דרישה, תביעה.	שאלת פרשנות והיסק הכוללת הישענות על ידע הסוגה / הבמה.

טקסט 3: שטחים ירוקים

שכבת הגיל: יסודי • הרמה: ביניים-מתקדמים • עולם השיח: השיח העיוני.

הטקסט הוא טקסט עיוני שמטרתו להציג את חשיבותם של השטחים הירוקים ולשכנע את הקוראים לפעול לשמירה עליהם.¹¹

שטחים ירוקים

1 בימינו מתגוררים אנשים רבים בערים גדולות שיש בהן שטח בנוי רב: בניינים, כבישים, כיכרות, מרכזי קניות ועוד. עוברים ושבים ברחובות מוצאים עצמם לעתים קרובות מוקפים המון אדם, מכוניות ואוטובוסים, בתים צפופים ואף אוויר מזוהם. בערים מעטות בעולם יש שטחים ירוקים נרחבים, ואלו נקראות "ערים ירוקות". בשנים האחרונות מבינים את חשיבותם של השטחים הירוקים בתוך הערים הגדולות, ולכן כשמתכננים ערים משתדלים לשלב בהן פארקים, שדרות וגינות ציבוריות.

בארגונים הנקראים "ירוקים", פועלים אנשים בכל העולם למען שמירה על שטחים ירוקים. בארץ עושים זאת ארגונים כמו החברה להגנת הטבע והקרן הקיימת לישראל. הם מקיימים חוגים, מארגנים טיולים, מפתחים פארקים וחניונים, עורכים מבצעי ניקיון והסברה ועוד. בפעילויות אלו, המחנכות לאהבת הארץ ולהגנה על השטחים הירוקים, משתתפים ילדים, בני נוער ומבוגרים.

מדוע חשוב שיהיו בערים שטחים ירוקים?

- 15 ■ לעתים קרובות האוויר בערים הגדולות מזוהם בפיח, בעשן וברעלים שנפלטם מכלי רכב וממפעלי תעשייה. השטחים הירוקים בתוך אזורים בנויים מסייעים לטהר את האוויר שאנו נושמים, ולכן הם נקראים גם "ריאות ירוקות".
- 20 ■ השטחים הירוקים מאפשרים לתושבים לבלות את שעות הפנאי קרוב לבית: לקיים פעילויות ספורט ומופעים פתוחים, לערוך טיולים, פיקניקים ומסיבות ועוד.
- 25 ■ "הריאות הירוקות" מקשטות את הסביבה. תושבי העיר יכולים ליהנות מתחושה של מרחב ומנוף ירוק של דשא, עצים ופרחים.
- השטחים הירוקים מאפשרים למי הגשמים לחלחל לאדמה ולזרום אל מי התהום, שבהם אפשר להשתמש מאוחר יותר כמי שתייה או השקיה.
- בשטח הפתוח שעליו נבנתה העיר היו קודם צמחים ובעלי חיים שונים. לאחר שקמה העיר, לעתים לא נותר לבעלי החיים או לצמחים שטח מחיה, והם עלולים להיפגע, לאבד את מקורות המזון שלהם ולהיעלם מן האזור. השטחים הירוקים מאפשרים לבעלי החיים והצמחים להמשיך ולהתקיים בסביבת העיר.

11 הקטע וחלק מן הפעילויות לקוחים – בעיבוד קל – מן החוברת "טיפול כישורי שפה בבית הספר היסודי, דגמים לתכנון ההוראה" מדרך למורה, משרד החינוך, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, תשס"ו; ובאתר http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/Ivrit/SafaShniya/Safa2.htm

פעילויות

שאלות, מטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
(הטרמה: פעילות הכנה לפני קריאת הטקסט)	עולם השיח העיוני: היכרות עם מושגים הקשורים באיכות הסביבה כגון שטחים ירוקים / ריאות ירוקות, זיהום אוויר, החברה להגנת הטבע, קרן קיימת. פריטי לשון מוכרים: שמות (צורה ומין): עיר-ערים, כיכר-כיכרות, בית-בתים. פעלים: מתגוררים, מוקפים, צפוף, מתכננים. עיסוק במבנה הטקסט (רציף / לא רציף, כותרות וכותרות משנה) ותרומתו להבנה.
1. סמנו בקו את המילים הקשורות ל"שטחים ירוקים". בנייני מגורים, גינות ציבוריות, כבישים, מרכזי קניות, שדרות, פארקים. תשובה: גינות ציבוריות, שדרות, פארקים.	הקוראים נדרשים לקשור בין המושג המכליל 'שטחים ירוקים' שבשורות 4 ו-5 ובין הפירוט שבשורה 6. אוצר מילים: גם אם לא כל המילים מוכרות (כגון 'שדרות') מקומן בפירוט מסביר למה הן שייכות. כך גם הפירוט לאחר המושג 'שטח בנוי' בשורה 1.
2. סמנו את המילה הנכונה במשפט לפי הטקסט: ברוב הערים בעולם יש / אין הרבה שטחים ירוקים. תשובה: אין.	הקוראים נדרשים לאתר מידע שמופיע בצורה מפורשת בטקסט בשורות 3-4. אוצר מילים: ראוי לשים לב להבדל בין הטקסט לשאלה: "בערים מעטות בעולם" (שורה 3) לעומת "ברוב הערים בעולם" (בשאלה).
3. אילו ערים נקראות "ערים ירוקות"? סמנו את התשובה הנכונה: א. ערים שהבתים בהן בצבע ירוק ב. ערים שיש בהן הרבה שטחים ירוקים. ג. ערים שתושביהן מגדלים ירקות. ד. ערים שבהן שומרים על איכות הסביבה. תשובה: ב.	כדי להגדיר את המושג "ערים ירוקות" הקוראים נדרשים לאתר מידע נתון בשני משפטים עוקבים בטקסט תוך הבנת תפקידו של האזכור "אלו" המתייחס למאפייני הערים הירוקות "שטחים ירוקים ונרחבים" (שורה 4).
4. בשורה 8 כתוב: "בארץ עושים זאת..." השלימו: במילה "זאת" מתכוונים ל... תשובה: פעילות למען... שמירה על השטחים הירוקים.	הקוראים נדרשים לזהות את הקשר בין האזכור, הכינוי הרומז, "זאת" ובין המידע שאליו הוא מתייחס במשפט הקודם.
5. במה עוסקים הארגונים הירוקים בישראל. ציינו שלוש דוגמאות. תשובה: מקיימים חוגים; מארגנים חוגים; מפתחים פארקים וחניונים; עורכים מבצעי ניקיון ומבצעי הסברה.	הקוראים נדרשים לבחור בשלוש מן הפעילויות המוזכרות בצורה מפורשת בשורות 8-9. התלמידים יכולים לנסח את התשובות בשמות פעולה (קיום, ארגון, פיתוח, עריכה) במקום בפועל בבינוני רבים.

בטקסט (שורות 14-15) מופיע קודם ההסבר ואחר כך המושג, ומילת הקישור "לכן" מציינת את הסיבתיות. בשאלה יש שימוש במילת הקישור "כי" לציון הסיבתיות.	6. מדוע נוהגים לקרוא לשטחים הירוקים בתוך הערים "ריאות ירוקות". בחרו בתשובה הנכונה: א. כי מכל מקום רואים שיחים ירוקים. ב. כי הצורה שלהם דומה לצורה של ריאות. ג. כי הם עוזרים לטהר את האוויר שאנו נושמים. ד. כי הם פוגעים בנשימה של התושבים. תשובה: ג.
הקוראים נדרשים לאתר את המידע בשורות 20-21, ולהסביר את התהליך.	7. הסבירו כיצד השטחים הירוקים מאפשרים לנצל את מי הגשמים. תשובה: מי הגשמים מחלחלים לאדמה וזורמים למי התהום. במי התהום ניתן להשתמש לשתייה ולהשקיה.
שאלה של איתור מידע על פי שורות 22-25. מילות המפתח לתשובה הן "שטח מחיה" ו"מקורות מזון". השטחים הירוקים מספקים את התנאים האלה.	8. מהי התרומה של השטחים הירוקים לבעלי החיים ולצמחים? תשובה: השטחים הירוקים נותנים לבעלי החיים ולצמחים את התנאים להתקיים בסביבת העיר.
מעבר לטקסט: שאלת הבעה. השאלה מבוססת על ידע עולם ועל היסק שאינו מפורש בטקסט.	9. אחרי שדני קרא את הקטע, הוא אמר: אני לא מבין, אם כולם מבינים ששטחים ירוקים בערים הם דבר חשוב, למה צריך לשכנע את הקוראים בכך. מי יכול להתנגד לשטחים ירוקים בערים, ולמה?

(ג) טקסט סיפורי: הסיפור החסידי

הסיפור החסידי הוא סוג של סיפור עממי. הוא מעצב ומשקף רעיונות מרכזיים בחסידות, ועם זאת הוא בעל איכויות ספרותיות: בעיצוב הדמות, בעיצוב הזמן והמרחב. המבנה השכיח הוא סיפור בתוך סיפור. כמו בסיפור העממי יש בסיפור החסידי יסודות בולטים אלה: ממד הזמן – "פעם אחת"; ממד הזיהוי של הדמויות – "גיבורים ללא שמות מפורשים"; שלושה גיבורים; דיאלוגים קצרים; הלקח או מוסר ההשכל כשיא ועיקר. בסיפור החסידי באים לידי ביטוי יסודות ביהדות כגון אמונה, ביטחון, תפילה. החסידות ייחסה לסיפור כוח רוחני רב, ולא רק אמצעי דידקטי-מוסרי להעברת מסרים מורכבים לקהל הטרונגני. בממד האידאי של הסיפור החסידי מצויים: השמחה, ההכרחית בכל מצב ואינה תלוית הקשר, ומאפשרת לאדם לחשוף את האלוהות בעולם החומר; כוונת הלב בעבודת ה' וחשיבותה – הכוונה מחפה על מעשה לא שלם ולא תקין; יחסו של האדם למציאות (פועל ולא נפעל), הבא לידי ביטוי בכוח המחשבה ובכוח הדיבור.

ניתן לעסוק בסיפור ברבדים שונים ובדרגות העמקה שונות בהתאם לגיל ולידע הקודם. הסיפור מזמן שילוב בין תחומים, למשל בין ספרות, היסטוריה ותורה שבעל-פה, ושילוב בין נושאי תוכן וערכים שונים וגם קישור למעגל השנה.

בהדגמה זו נבחרו שלושה סיפורים חסידיים:

טקסט 1: (ללא כותרת)¹²

טקסט 2: מי יתקע בשופר¹³

טקסט 3: החליל¹⁴

הסיפורים קשורים לעולמות השיח האלה: מקורות יהודיים, תרבות ישראלית בת-זמננו, השיח העיוני (ספרות). ראוי לקשור אותם עם חגי תשרי. **אוצר מילים** אופייני: סיפור, רב, חסיד, גיבור, משתתף, שאלה, תשובה.

לפני ההוראה יש להשלים (רק במקרה הצורך) ידע עולם וידע תרבות בנושא. בפעילויות שלפנינו ניתן להוסיף טקסטים מידעיים ממקורות אחרים על מושגים כגון החסידות, הרבי, השופר (סיפור 2), ימים נוראים (סיפור 3).

הערה: להלן מוצעת פעילות מפורטת בטקסט 1. בשני הסיפורים האחרים מוצעות פעילויות כלליות, ואם בוחרים בהם יש לעבות בשאלות ובמטלות בדומה לפעילות המוצעת בטקסט 1. המורה יבחר באחד או יותר מן הסיפורים לפי צרכיו. אפשר להשתמש בסיפור אחד כטקסט מכין ובסיפור אחר כטקסט יעד.

12 סופר בעל-פה והופיע בכתב בחלונות חג במחשבת ישראל לרגל ראש השנה, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך התרבות והספורט, תשס"ד.

13 סיפור מאת דוד כהן, בתוך 'דרכים אל השער הנפתח', מדרוך למורה, משרד החינוך והתרבות, ת"ל תשנ"ט.

14 סיפור חסידי מתוך סיפורי הבעש"ט, כרטא 1987.

טקסט 1

שכבת הגיל: יסודי-חטיבת ביניים • הרמה: מתחילים-ביניים

פעם אחת שאל הרבי את החסידים שלו: "לו הייתם יודעים כי יום זה הוא יומכם האחרון, מה הייתם משנים בו?"
ישבו החסידים וחשבו.
אמר האחד: "ביום זה ארבה בצדקה ובגמילות חסדים יותר מבכל יום בחיי!"
השיב (=ענה) האחר: "ביום זה אשב ואלמד תורה כל היום."
ענה השלישי: "ואני אתפייס עם כל מי שרבתי אתו, וארבה באהבה לכל הקרובים אלי."
וכך המשיכו החסידים, כל אחד והתשובה שלו. לבסוף כשסיימו פנו אל הרב שלהם בסקרנות רבה ובקוצר רוח (= בחוסר סבלנות).
"רבנו, מה אתה היית משנה?"
השיב הרב בנחת: "אני לא הייתי משנה דבר..."

פעילויות

שאלות, מטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
שלב א – פעילות מטרימה	אוצר מילים: לשנות (שינוי), להרבות = לעשות הרבה, לריב, להתפייס, סקרן, סקרנות, בנחת. מבנים תחביריים: משפט תנאי בטל: לו + עבר; היה + הווה, יותר מ(ן).
1. א. קראו את שורות 1-6 וציינו מי הם הגיבורים / המשתתפים / האנשים בסיפור? ב. כמה אנשים בסיפור? תשובה: ארבעה.	שאלה זו על שני סעיפיה מצריכה סריקה של ראשיתה של כל שורה כדי לאתר מידע ביחס לדמויות.
2. א. במשפט הנתון במירכאות בשתי השורות הראשונות כתובה: שאלה / תשובה / פקודה. הקיפו בעיגול את התשובה הנכונה. ב. מה בסיפור עוזר לענות על שאלה א? תשובות צפויות לסעיף ב: הפועל 'שאל' וסימן השאלה בסוף.	סעיף א בודק היכרות עם מילות שאלה ומילות הוראה בסיסיות וכן סימני פיסוק, כגון סימן שאלה, המסייעים בהבנת התוכן. בשאלה זו אפשר לקרוא לעומק, אך עדיין ניתן להסתפק בסריקה. בסעיף ב התלמיד נדרש לבסס את קביעתו.

שאלות, מטלות ורמזי תשובות	הערות וקישורים
3. מהי התשובה של כל אחד משלושת החסידים? ענו בגוף ראשון.	שאלות 3-4 הן שאלות לאיתור מידע. בניסוח זה הן מזמנות קריאה בקול המעידה על הבנה. בשלב שלאחר הקריאה הראשונית לצורך הבנה ראוי להציע שילוב עם מבנה תחבירי ידוע או נלמד. בשאלה 4 למשל אפשר להוסיף מבנה לניסוח התשובה: 'השתמשו במילים: לו, יותר מ...'. הצעה נוספת: ניתן להפסיק את הקריאה בשלב זה: "וכך המשיכו החסידים, כל אחד ותשובתו", ולבקש מן התלמידים לנסח תשובות אפשריות של חסידים אחרים. הערה: לא ראוי להציע את השאלה של הסיפור לתלמידים אלא בדרך עקיפה (כגון מפי חסידים אחרים).
4. מהי תשובת הרב לשאלה?	
שלב ב	המחזה
5. כמה משתתפים יקראו בקול לפי התפקידים: המספר, הרב, שלושה חסידים.	הסיפור מאפשר המחזה בקריאה כאסטרטגיית חזרה.
שלב ג	בעקבות הקריאה
6. איזו תשובה מוצאת חן בעיניכם ולמה?	שאלת הערכה וביקורת המאפשרת מגוון תשובות במבנה המצריך גם הנמקה.
8. מדוע לדעתכם הרב לא היה משנה דבר? תשובות צפויות: הרב נוהג תמיד כפי שצריך; הרב נוהג כל יום כאילו זה יומו האחרון; הרב שלם עם מה שהוא עושה, ועוד.	פרשנות והיסק
9. הציעו שם לסיפור.	הצעת שם לסיפור באה בעקבות הבנת הרובד הבסיסי והדיון הרעיוני בו. במתן השם יש יסוד של סיכום או מסקנה או יסוד רטורי – שם מושך. בשאלה נדרש ניסוח של משפט קצר או מבע קצר.

טקסט 2: מי יתקע בשופר?

שכבת הגיל: יסודי-חטיבה עליונה • הרמה: מתחילים-ביניים

רבי לוי יצחק מברדיצ'ב חיפש תוקע לראש השנה. נכנסו אליו יהודים רבים. נכנס יהודי עשיר.

שאל אותו רבי לוי יצחק: "על מה אתה חושב כאשר אתה תוקע בשופר?"
ענה העשיר: "על הגאולה של עם ישראל."

אמר לו רבי לוי יצחק: "לא אתה תתקע בשופר."
נכנס השני.

שאל אותו רבי לוי יצחק: "ועל מה אתה חושב כאשר אתה תוקע בשופר?"
ענה היהודי: "אני חושב: מתי יבוא המשיח?"

אמר לו רבי לוי יצחק: "לא אתה תתקע בשופר."
בסוף נכנס סנדלר עני.

שאל אותו רבי לוי יצחק: "על מה אתה חושב כאשר אתה תוקע בשופר?"
ענה הסנדלר: "רבי, אני יהודי פשוט ועני. תמיד עבדתי קשה כדי לפרנס את אשתי ואת תשעת הילדים שלי. כאשר אתקע בשופר אחשוב: הלוואי שאלוהים ישלח לי פרנסה, והלוואי שאוכל להביא את כל הבנות שלי אל מתחת לחופה..."
שמע הרבי ואמר: "אתה תהיה התוקע בבית הכנסת שלי."

פעילויות

שאלות ומטלות	הערות וקישורים
1. השאלה של הרב עוזרת לו למצוא את האדם המתאים לתקוע בשופר בבית הכנסת. הציעו שתי שאלות אחרות שיכול היה הרב לשאול את המועמדים.	שאלת הרב היא מעין "ראיון עבודה" של מועמדים לתקיעה בשופר בימים הנוראים. זו שאלה פתוחה המאפשרת חשיבה אחרת. כמו כן מזומנת התנסות בניסוח משפטי שאלה נוספים.
2. בחרו בסיטואציה שבה אתם צריכים לבחור בין אפשרויות: אנשים (למשל, מי יהיה בוועד הכיתה), מקומות, צבעים ועוד. המחיצו את הסיטואציה בקבוצה.	בעקבות הקריאה ומעבר לה. הפעילות מזמנת העלאת שאלות, תיאור תכונות, ניסוח נימוקים, דיון, הצגת חילוקי דעות. הפעילות מתאימה להכנה בקבוצות ולהצגה במליאת הכיתה.
3. כתבו סיפור שהגיבורים שלו שייכים למציאות שאתם מכירים, לפי המבנה של הסיפור החסידי.	הבעה בכתב: מטלת כתיבה הנראית פתוחה, אך היא סגורה יחסית: המבנה נתון, משפטי המעבר מחלק לחלק נתונים.

החליל – סיפור חסידי / נוסח פנחס שדה

איש כפרי אחד, שהיה מתפלל תמיד בימים הנוראים בבית מדרשו של הבעש"ט, היה לו ילד אטום לב מאוד, ולא היה הילד יכול לתפוש את צורת האותיות, כל שכן לומר דבר שבקדושה. ולא היה אביו לוקחו עמו בימים הנוראים העירה, יען כי לא ידע הילד מאומה. כשנעשה הילד בר מצווה לקחו עמו האב ליום הכיפורים, כדי שיהיה אתו לשמרו שלא יאכל ביום הקדוש מחמת חסרון ידיעתו והבנתו. והיה לו לילד חליל שהיה מחלל בו תמיד בעת שבתו בשדה לרעות את הצאן והעגלים, ולקח אתו את החליל בכיס בגדו, ואביו לא ידע מזה. והיה הילד יושב כל היום הקדוש בבית המדרש ולא יכול היה לומר מאומה. בעת תפילת מוסף אמר לאביו: "אבי, יש אתי החליל שלי, ואני רוצה מאוד ליתן קול בחליל." נתבהל אביו מאוד וגער בו ואמר: "הישמר לך ושמור נפשך מאוד לבל תעשה את הדבר הזה." והוכרח הילד להתאפק. ובעת תפילת מנחה אמר עוד הפעם: "אבי, הרשני ליתן קול ולחלל בחליל שלי." וקילל אותו אביו קללה נמרצת והזהירו באזהרה רבה לבל ירהיב בנפשו חלילה לעשות כזאת. ולא היה יכול אביו לקחת את החליל מיד הילד, יען כי הוא מוקצה. ואחר תפילת המנחה אמר לו הילד עוד הפעם: "אבי, יהיה מה שיהיה, הרשני לחלל איזה קול." וכאשר ראה אביו גודל תשוקתו וכי נכספה נפשו מאוד לחלל, אמר לו לבנו: "באיזה מקום אתה מחזיק את החליל?" והראה לו הבן, ולקח אביו בידו את הכיס והחזיק ידו על הכיס והחליל שבתוכו, לשמור לבל ייקחנו הילד לחלל בו. והתפלל כך תפילת נעילה, כשידו מחזקת בכיס בגדו של הילד.

באמצע התפילה שמט הנער בחוזק רב את החליל מתוך הכיס ומיד אביו ונתן קול עצום בחליל, ותמהו כל השומעים. והבעש"ט, אחרי הקול הזה, קיצר בתפילה מכפי הרגלו. אחר התפילה אמר הבעש"ט: "הנער הזה עם קול חלילו העלה את כל התפילות והקל מעלי."

והוסיף ואמר: "הנער הזה אינו יודע לומר מאומה. וכאשר כל היום הקדוש ראה ושמע תפילת ישראל בער בו ניצוץ אש קודשו כמו אש ממש. והיודע יכול להלביש תבערת הקדושה והתשוקה במילות התפילה לפני השם יתברך, אך הנער אינו יודע מאומה, ולא מצא במה לרוות צימאנו חוץ מאשר לחלל בחליל לפני השם יתברך. רק שאביו היה מונעו, ואש תשוקתו בערה בו בנער בכל פעם יותר ויותר, עד כלות נפשו ממש. ובחוזק תשוקתו חילל באמיתות נקודת לבבו, בלא שום פנייה, רק לשם השם יתברך, והבל פיו הנקי נתקבל מאוד לרצון לפני השם יתברך, ועל ידי זה העלה את כל התפילות."

© כל הזכויות שמורות להוצאת כרטא.

15 נוסף על הגרסה המובאת כאן מתוך סיפורי הבעש"ט, כרטא 1987, יש לסיפור גרסאות נוספות: מ"י בן גוריון (ברדיצ'בסקי), מקור ישראל, תל אביב תשכ"ו, עמ' שי, סיפור תקכט; ש"י עגנון, ימים נוראים, ירושלים ותל אביב תשי"ג, עמ' שסט; ועוד.

מטלה	הערות וקישורים
קריאה של הסיפור / האזנה לסיפור שיחה בעקבות הסיפור	אוצר מילים לסיפור: אטום לב = טיפש; כל שכן = בטח, בוודאי; עמו = אתו; כשנעשה בר מצווה = כשמלאו לו 13 שנים, כשהגיע לגיל מצוות; מחמת חסרון ידיעתו והבנתו = בגלל אי ידיעה, בגלל טיפשות; בעת שבתו = בזמן שישב; ליתן קול = להשמיע קול; לבל = כדי שלא; התאפק = נמנע מלעשות; הרשני = הרשה לי, תן לי רשות; ירהיב בנפשו = יעז; נכספה נפשו = רצה מאוד; הקל עלי = עשה את הדבר קל יותר בשבילי. למורה: הסיפור הובא כאן כלשונו ללא כל עיבוד. רשימת המילים ופירושהן עשויה לסייע למורה בעיבוד הסיפור. מאחר שהסיפורים סופרו בעל־פה והועלו על הכתב מאוחר יותר, ניתן אף לספר את הסיפור ולא לקרוא אותו, וכך להציג אסטרטגיה נוספת ומיומנות נוספת של האזנה לסיפור.

